Rok XIII. # TYGODNIK KATOLICKI. Rok XIII.

№ 41. Grodzisk, 12. października 1872. № 41.

Tygodnik katolicki wychodzi co **Sobotę**. **Prenumerata** ćwierćrocznie wynosi: 1) **na pocztach pruskich** 1 tal. 20 sgr. 2) w **Galicyi** 3 fl. 3) w **Król. Polsk.** 2 ruble. 4) We **Włoszech** 2 tal. 5) We **Francyi** 2 tal. 5 sgr. 6) W **Turcyi** 2 tal. 10 sgr. 7) W **Ameryce** 2 tal. 15 sgr. 8) W **Australii** 2 tal. 20 sgr.

Listy adresować należy do **Wonieścia** (p. Alt-Boyen). — Redakcya przyjmuje tylko **frankowane** listy, reklamacye i korespondencye. Rękopisy nie zwracają się (tylko na uprzednie żądanie) i ulegają zniszczeniu. Numer pojedyńczy kosztuje 5 sgr. = 1 złp.

Deum, qui proposito tuo favit hactenus, rogamus, ut potiora semper et uberiora eidem incrementa largiatur in sui nominis gloriam et gentis tuae utilitatem. (List Ojca św. Piusa IX. do Redaktora Tygodnika katolickiego.)

SYLLABUS
complectens praecipuos a Pio IX. damnatos
ERRORES
de societate civili in suis ad Ecclesiam relationes spectata.

SYLLABUS
complectens praecipuas a Pio IX. declaratas
VERITATES
de societate civili in suis ad Ecclesiam relationes spectata.*)

(Ciąg dalszy.)

Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam.

(Syllabus XXIV.)

Quandoquidem palam et aperte in editis dicti Auctoris libris („Juris Ecclesiastici Institutiones Joannis Nepomoceni Nuytz, in regio Taurinensi Athenaeo professoris“ itemque „In Jus Ecclesiasticum universum Tractationes“ auctoris ejusdem) asseritur: „Ecclesiam vis inferendae potestatem non habere, neque potestatem ullam temporalem directam, vel indirectam . . . . Quapropter compertum est auctorem, per hujusmodi doctrinam ac sententias, eo intendere, ut Ecclesiae constitutionem ac regimen pervertat, et Catholicam fidem plane destruat; siquidem ne errantes in viam possint redire justitiae, externo judicio, et potestate coercitiva Ecclesiam privat“ . . . (Litter. apost. *Ad Apostolicae,* 22 Augusti 1851).

„Oportet gladium esse sub gladio, et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati.“ (Bul. *Unam Sanctam,* Bonifac. VIII.)

Praeter potestatem episcopatui inhaerentem, alia est attributa temporalis potestas a civili imperio vel expresse vel tacite concessa, revocanda propterea, cum libuerit, a civili imperio.

(Syllabus XXV.)

(In iisdem libris) asseritur „praeter potestatem Episcopatui inhaerentem, alia esse attributam temporalem a civili imperio vel expresse vel tacite concessam, revocandam propterea cum libuerit a civili imperio . . . . . denique sic Ecclesiam eidem civili imperio subditam esse per summum nefas asserit, ut ad potestatem civilem directe vel indirecte conferat quidquid de Ecclesiae regimine, de personis, rebusque sacris, de judiciali Ecclesiae foro Divina est institutione vel Ecclesiasticis legibus sancitum, atque adeo impium renovat Protestantium systema, quo fidelium societas in servitutem redigitur civilis imperii.“ (Litt. Apost. *Ad Apostolicae,* 22 Augusti 1851.

„Praesidet Episcopus loci Dei“ quique „episcopo subjecti sunt, tanquam Jesu Christo, ii non secundum hominem, sed secundum Jesum Christum vivunt.“ (S. Ignat. mart.) „Quocirca, Episcope, stude immaculatis actibus locum dignita- „temque tuam patefacere, quia inter homines figuram obtines Dei praesidendo cunctis mortalibus, sacerdotibus, regibus, „principibus, patribus, filiis, doctoribus, cunctis, qui omnes pariter tibi subjecti sunt.“ (Constit. Apostol. l. II. c. 11.

Episcopis, sine gubernii venia, fas non est vel ipsas apostolicas Litteras promulgare.

(Syllabus XXVIII.)

Ne autem ad fideles illos populos suorum Antistitum voces et salutaria monita perveniant, qui pro pastoralis muneris officio in tanta contra Ecclesiam insectatione silere non possunt. Mexicanum Gubernium omnibus illarum regionum Gu-

Gratiae a Romano Pontifice concessae existimari debent tanquam irritae, nisi per gubernium fuerint imploratae.

(Syllabus XXIX.)

bernatoribus severissime praecepit ut assidue speculentur, et omni adhibita ratione impediant, quominus ullo modo Pastorales Episcoporum Litterae vel vulgentur, vel circumferantur et in sacris aedibus legantur . . . . Quapropter . . . . praedicta omnia decreta, ac cetera, quae ibi a civili potestate cum tanto ecclesiasticae auctoritatis et hujus Apostolicae Sedis contemptu, ac tanta Religionis et Sacrorum Antistitum et ecclesiasticorum praesertim hominum jactura, ac detrimento sancita sunt, damnamus, reprobamus, et irrita prorsus ac nulla declaramus. (Allocut. *Numquam fore*, 15 Decembris 1856).

„Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanctiones vel decreta pro catholicae fidei disciplina, pro correctione fide„lium, pro emendatione sceleratorum vel interdictione imminentium vel futurorum malorum a Sedis Apostolicae praesule „salubriter promulgata contempserit, anathema sit.“ (Nic. I. Pap. Can. 5 in Synod. Rom. habit. an. 863.)

„Si Imperator catholicus est, filius est, non praesul Ecclesiae. . . . . Ad Sacerdotes voluit Deus, quae Ecclesiae „disponenda sunt, pertinere, non ad saeculi potestates.“ (Joan. Pap.)

Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a jure civili ortum habuit.

(Syllabus XXX.)

Ecclesiae et personarum immunitatem, Dei ordinatione et canonicis sanctionibus constitutam, a jure civili ortum habuisse asserit (Franc. de Paula, Lima) . . . Opus in quo doctrinae, ac propositiones, ut supra notatae continentur . . . . . tenore praesentium damnamus et reprobamus, atque legi, ac retineri prohibemus. . . . . (Litt. Apost. *Multiplices inter.* 10 Junii 1851.)

„Clericum nullus praesumat aput secularem Judicem, Episcopo non permittente, pulsare.“ Concil. Agathense, can. 32.)

„Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas Dei ordinatione et canonicis sanctionibus instituta est.“ (Conc. trident. sess. XXV. cap. 20.)

Absque ulla naturalis juris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas qua clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta.

(Syllabus XXXII.)

Perlibenter autem accepimus duo opuscula a te conscripta typisque edita, quorum uno, Venerabilis Frater, oppugnes injustissimam legem . . . altero vero iniquissimam pariter legem istic quoque propositam de Clericis militiae adscribendis. Quae infandae sane leges omnibus divinis, ecclesiasticis, humanisque juribus vel maxime adversae, omnino sunt reprobandae ac damnandae. (Epist. ad Episc. Montisregal. *Singularis Nobisque.* 29. Sept. 1864.)

Concil. Tridentinum ait: „*ordinatione divina,* et ecclesiasticis sanctionibus immunitatem Ecclesiae, et personarum „Ecclesiasticarum fuisse institutam.“

Institui possunt nationales Ecclesiae ab auctoritate Romani Pontificis subductae planeque divisae.

(Syllabus XXXVII.)

. . . . Atqui hujus unitatis vis ut ratio omnino postulat, ut tanquam membra cum capite, sic universi per orbem fideles cum Romano Pontifice, qui Christi in terris Vicarius est, conjugatur et coalescant. (Allocut. *Multis gravibusque,* 17 Decembris 1860.)

„Non pro eis rogo tantum, sed pro eis etiam, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, „sicut tu Pater in me es et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint.“ (Joan. XVII. 20. 21.)

„Ego nullum primum nisi Christum sequens Beatitudini tuae, i. e. cathedrae Petri, communione consocior. Super „illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe „arca non fuerit, peribit . . . non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, antichristi est.“ (S. Hieron. ad Damas. ep. XV. Nr. 2.)

„Ad hanc enim Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est „eos qui sunt ubique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea quae est ab Apostolis traditio.“ (S. Iren. con. hor. l. III. c. 3.)

Reipublicae status, utpote omnium jurium origo et fons, jure quodam pollet nullis circumscripto limitibus.

(Syllabus XXXIX.)

Atque eo opinandi temeritate progrediuntur, ut omnem veritatem, omnemque legem, potestatem et jus divinae originis audacissime denegare non metuant. Siquidem haud erubescunt asserere... civilis potestatis esse definire, quae sint Ecclesiae jura et limites, intra quos eadem jura exercere queat. Hinc perverse comminiscuntur, civilem potestatem posse se immiscere rebus, quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent, atque etiam impedire, quominus Sacrorum Antistites et fideles populi cum Romano Pontifice supremo totius Ecclesiae pastore divinitus constituto libere ac mutuo communicent, ut plane dissolvatur necessaria et arctissima illa conjunctio, quae inter membra mystici corporis Christi, et adspectabile suum Caput ex divina ipsius Christi Domini institutione esse omnino debet. (Allocut. *Maxima quidem*, 9 Junii 1862.)

„Duo sunt quippe, Imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificium, et „regalis potestas: in quibus tanto gravius est pondus Sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regiminibus hominum in divino „sunt reddituri examine rationem. . . . Nostris itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam posse redigi volun„tatem.“ (Can. *Duo sunt* ex epist. Pap. Gelas. I. ad Anastas. Imp.)

Catholicae Ecclesiae doctrina humanae societatis bono et commodis adversatur.

(Syllabus XL.)

. . . Etsi enim fides sit supra rationem, nulla tamen vera dissensio, nullumque dissidium inter ipsas inveniri umquam potest, cum ambae ab uno eodemque immutabilis aeternaeque veritatis fonte Deo Optimo Maximo oriantur . . . (Enc. *Qui pluribus* 9 Novem. 1846.)

„Justum igitur et pium est, viri fratres, Deo potius obedientes nos esse, quam in superbia et turbulentia dete-„standae aemulationis duces et auctores sequi. Detrimentum enim non leve, immo vere grande periculum sustinebimus, si „praecipitanter voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentios collineant, ut nos ab eo quod rectum et bonum „est abalienent. Adhaereamus itaque iis, qui cum pietate pacem colunt, non autem iis, qui cum simulatione pacem volunt.“

Divina est Christi religio et, „omne dogmatum nostrorum principium radicem desuper ex coelorum Domino acce-„pit.“ (S. Joan. Chrysost. Homil. I. in Isaï.)

Civili potestati vel ab infideli imperante exercitae competit potestas indirecta negativa in sacra: eidem proinde competit nedum jus quod vocant *exequatur*, sed etiam jus *appellationis*, quam nuncupant *ab abusu*.

(Syllabus XLI.)

In conflictu legum utriusque potestatis, jus civile praevalet.

(Syllabus XLII.)

Civilis auctoritas potest se immiscere rebus quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent. Hinc potest de instructionibus judicare, quas Ecclesiae pastores ad conscientiarum normam pro suo munere edunt, quin etiam potest de divinorum sacramentorum administratione et dispositionibus ad ea suscipienda necessariis decernere.

(Syllabus XLIV.)

Hortamur tandem in Domino, et obsecramus Venerabiles Fratres, quos Nobiscum pastoralis zelus et sacerdotalis constantia conjungit, ut . . . et quoniam „veritas cum minime defenditur, opprimitur“ (S. Felix III. dist. 83.) murum aeneum et columnam ferream sese constituant pro domo Dei contra vaniloquos, et seductores, qui divina atque humana jura sus deque miscentes, neque Caesari quae sunt Caesaris, neque quae Dei sunt Deo ipsi reddentes, Sacerdotium et Imperium committunt inter se, atque adeo impetere utrumque atque evertere connituntur. (Litt. apost. *Ad Apostolicae* 22. Augusti 1851.)

„Ego autem dico, honorate quidem Deum ut auctorem omnium et Dominum, Episcopum autem tanquam Principem sacerdotum cinaginem Dei ferentem, principatum quidem secundum Deum, sacerdotium autem secundum Christum, et post hunc honorare oportet etiam Regem.“ (S. Ignat. Mart. Ep. ad Smyrn.)

„Sacerdotium tanto regno est excellentius, quantum spiritus et carnis intervallum esse potest.“ (S. J. Chrysost. l. III de sacerd.)

Laica potestas auctoritatem habet rescindendi, declarandi ac faciendi irritas solemnes conventiones (vulgo *Concordata*) super usu jurium ad ecclesiasticam immunitatem pertinentium cum Sede Apostolica initas, sine hujus consensu, immo et ea reclamante.

(Syllabus XLIII).

In quo ejus rei progressu atque exitu non illud modo dolendum, quod sanctissima Ecclesiae jura, quae ex Canonum sanctionibus in tot saeculorum diuturnitate viguerant, facto ipso violata et proculcata fuerint, sed etiam quod plures ex Deputatis ac Senatoribus Regni . . . . eam sibimetipsis seu Laicae Potestati auctoritatem asserere non dubitaverint, ut solemnes Conventiones super usu illorum eorumdem jurium cum Sede Apostolica initas, sine hujus consensu, imo et ea reclamante rescindere, et declarare ac facere irritas valeant . . . . Nec porro ignoratis non solum Religionis, sed etiam civilis Ordinis, ac publicae privataeque rei omnino interesse, ut Ecclesiasticae eaedem Conventiones sanctae atque intemeratae habeantur; quandoquidem earum vi ac jure contempto et labefactato aliorum quoque publicorum privatorumque pactorum ratio concideret. (Allocut. *In consistoriali*, 1 Novembris 1850).

Id porro ex falso protestantium doctrina derixatum intelligimus, qui autumant Ecclesiam in civili imperio quoddam veluti collegium existere, nullisque proinde pollere juribus, praeter ea quae concessa illi sint atque attributa a civili potestate. Id autem quantopere abhorreat a veritate ecquis non intelligat? Ecclesia nempe ut vera et perfecta societas a divino Auctore suo fuit instituta, quae nullis circumscripta regionum finibus, nulli etiam civili subdatur imperio, suamque potestatem ac jura ubique terrarum in hominum salutem libere exerceat . . . . . Quibus excitati vocibus Evangelii praecones Apostoli, repugnantibus et regibus et principibus, nullisque seu minis sed suppliciis deterriti demandum sibi ministerium alacriter sunt executi. (Allocut. *Multis gravibusque* 17 Decembris 1860.).

„Obedire oportet magis Deo, quam hominibus.“ (Act. V.) — „Debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam.“ (S. Leo M. Epist. 125 ad Leon. Imperat.).

„Ex sacerdotio et regno rerum administratio confecta est. Quamvis enimper magna differentia sit (illud enim velut anima est, hoc velut corpus), ad unum tamen et eundem finem tendunt, hoc est ad hominum salutem.“ (S. Isidor Pel. 1. III Epist. 449).

„At vos quoque imperio meo ac throno lex christiana subjecit. Imperium enim et nos gerimus; addo et praestantius et perfectius: nisi quidem aequum videatur spiritum carni, et coelestia terrenis cedere.“ (S. Gregor. Nazianz. Orat. XVII).

Totum scholarum publicarum regimen, in quibus juventus christianae alicujus Reipublicae instituitur, episcopalibus dumtaxat seminariis aliqua ratione exceptis, potest ac debet attribui auctoritati civili et ita quidem attribui, ut nullum alii cuicumque auctoritati recognoscatur jus immiscendi se in disciplina scholarum, in regimine studiorum, in graduum collatione, in delectu aut approbatione magistrorum.

(Syllabus XLV).

Postulat optima civilis societatis ratio, ut populares scholae, quae patent omnibus cujusque e populo classis pueris, ac publica unviersim instituta, quae litteris severioribusque disciplinis tradendis et educationi juventutis curandae sunt destinata, eximantur ab omni Ecclesiae auctoritate, moderatrice vi et ingerentia, plenoque civilis ac politicae auctoritatis subjiciantur, ad imperantium placita et ad communium aetatis opinionum amussim.

(Syllabus XLVII.)

Catholicis viris probari potest ea juventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate sejuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantum modo vel saltem primario spectet.

(Syllabus XLVIII.)

Non pertinet unice ad ecclesiasticam jurisdictionis potestatem proprio ac nativo jure dirigere theologiarum rerum doctrinam.

(Syllabus XXXIII.)

. . . . Atque Episcopi aliique Dioecesani Antistites, qui ex proprii ministerii officio in catholicae doctrinae puritatem tuendam, propagandam, et in christianam juventutis educationem procurandam totis viribus incumbere debent, nullo prorsus unquam praepediantur impedimento, quominus publicis etiam scholis sedulo advigilare, et in illas pastoralis sui muneris partes libere exercere possint. (Allocut. *Quibus luctuosissimis*, 15 Septembris 1851).

Nemo certe ignorare potest, tristissimam ac deplorandam conditionem, in quam hodierna societas magis in dies prolabitur, derivare ex tot funestissimis machinationibus, quae adhibentur ut a publicis Institutionibus ac domesticis familiis quotidie magis sanctissima Christi fides, religio, ejusque salutaris doctrina amoveatur, et saluberrima ejus vis coangustetur, ac praepediatur . . . Et sane institutio, quae non solum rerum dumtaxat naturalium scientium, ac terrenae socialis vitae fines spectat, verum etiam a veritatibus a Deo revelatis decedit, in errores, mendaciique spiritum prolabatur oportet, et educatio, quae sine christianae doctrinae morumque disciplinae auxilio teneras adolescentium mentes, eorumque cerea in vitium flecti corda informat, non potest non parere progeniem, quae pravis cupiditatibus propriisque rationibus tantum permota, et impulsa maximas tum privatis familiis, tum reipublicae affert calamitates . . . . ecquis non videt, multo graviora mala et damna ex hac methodo derivare, si eadem in populares inducatur scholas? . . Atque in eisdem scholis religiosa praesertim doctrina ita primarium in institutione, et educatione locum habere, ac dominari debet, ut aliarum rerum cognitiones, quibus juventus ibi imbuitur, veluti adventiciae appareant. . . . Cum igitur populares scholae ad populum religiose formandum . . . . sint praesertim statuae, iccirco omnem Ecclesiam curam, sollicitudinem et vigilantiam prae caeteris educationis Institutis sibi merito, atque optimo jure semper vindicarunt. (Epist. *Quum non sine*, 14 Julii 1864).

. . . . Quin ullo modo intercederet impulsus, auctoritas, et missio ecclesiasticae potestatis ad quam proprio, ac notivo jure unice pertinet advigilare ac dirigere theologicarum praesertim rerum doctrinam. (Litt. ap. *Tuas libenter*, 21 Decembris 1864).

„Euntes ergo docete omnes gentes.“ (Math. ult.)

„Sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.“ (Genesis VIII).

„In memoria beati Petri Apostoli honoremus sanctam Romanam et Apostolicam sedem, ut quae nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esse debeat magistra ecclesiasticae rationis.“ (Capitul. Carol. M. de honoranda sede Apostolica).

„Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.“ (S. Paul. ad Rom. I. 21-22).

„Non res creatas adversus creatorem, ut stulti faciunt, concitant, sed ex rebus conditis conditorem agnoscunt, atque omnem intellectum, ut Apostoli verbis utar, Christo capitivum submittunt.“ (Greg. Naz. or. XLIII).

Laica auctoritas habet per se jus praesentandi Episcopos, et potest ab illis exigere ut ineat dioecesium procurationem, antequam ipsi canonicam a S. Sede institutionem et apostolicas Litteras accipiant.

(Syllabus L.)

Imo laicum gubernium habet jus deponendi ab exercitio pastoralis minissterii Episcopos, neque tenetur obedire Romano Pontifici in iis quae episcopatuum et Episcoporum respiciunt institutionem.

(Syllabus LI.)

Docete „catholicae Fidei fundamento regna subsistere,“ . . . . atque etiam ne omittatis docere „regiam potestatem non ad solum mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatum, et nihil esse quod civitatum Principibus, et Regibus majori fructui, gloriaeque esse possit, quam si ut sapientissimus fortissimusque alter Praedecessor Noster S. Felix Zenoni Imperatori praescribebat, Ecclesiam catholicam . . . sinant uti legibus suis, nec libertati ejus quemquam permittant obsistere . . . . Certum est enim hoc rebus suis esse salutare, ut, cum de causis Dei agatur, juxta ipsius constitutum regiam voluntatem Sacerdotibus Christi studeant subdere non praeferre.“

(Encycl. Quanta Cura 8 Decembris 1864.)

„Ita et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitae hujus . . . . omni autem die non cessabant, in templo et circa domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum.“ (Act. V. 20. 42.)

„Sicut misit me Pater et ego mitto vos.“ (Joann. XX.)

„Nonne miserabilis insaniae esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subjugere, et „iniquis obligationibus illum suae potestati subjicere, a quo credit non solum in terra sed etiam in coelis se ligari posse et solvi?“ (Gregor. VII. epist. l. VIII. ep. 21.)

(Dokończenie nastąpi.)

PRAWODAWSTWO KOŚCIELNE
w rzeczy
tajnych towarzystw.

(Dokończenie).

Odzywa się nareszcie czule i wymownie do wiernych mówiąc: „Do was też wszystkich, o najmilsi synowie, wyznawcy katolickiéj wiary, z osobném słowem i napomnieniem naszém się obracamy: unikajcie całkiém ludzi dla których światło ciemnością, a ciemność światłością. Jaka bowiem rzeczywista korzyść przyjść wam może z połączenia się z ludźmi, którzy nie oglądają się na Boga, ani żadną wyższą władzę, a przez zasadzki na pokątnych schadzkach wojnę im wydać usiłują, i którzy chociaż na placach publicznych, i wszędzie wołają że są najgorliwsi o pospolite dobro Kościoła i społeczności: wszakże wszystkiemi swojemi postępkami już dowiedli, że chcą wszystko zamieszać i obalić. Są oni zaiste do tych ludzi podobni, którym święty Jan (2. Efez 10) ani gospody dać każe, ani pozdrowienia, i których pierworodnymi szatana, starsi nasi witać się nie wachali. Unikajcie zatém ich pochlebstw i miodowych słówek, któremi radzić wam będą, abyście się wpisali do tych sekt do których oni już należą. Miejcie za pewno, iż nikt nie może mieć udziału w tych sektach bez dopuszczenia się najcięższego występku, i przeto słowa ich od uszu waszych odmiatajcie: bo dla otrzymania waszego przystania, abyście przyłączyli się do pierwszych stopni w ich towarzystwach, najmocniéj zapewniają, że się w tych stopniach niczego nie przyjmuje, coby się religii lub rozumowi sprzeciwiało, owszém że się niczego tam nie uczy, nic nie czyni, coby nie było świętém, prawém, nieskalaném; albowiem sama ta niepoczciwa przysięga o któréj się już wspomniało, a którą przy niższych już onych inicyacyach składać trzeba, sama przez się wystarcza, abyście zrozumieli, że się nie godzi do lżejszych onych stopni wpisywać, i w nich pozostawać. Daléj jakkolwiek niezwykli polecać cięższych i niepoczciwszych rzeczy tym, którzy wyższych stopni nie odstąpili, widoczna jednak, że najzgubniejsza siła i zuchwałość tych towarzystw wyrasta ze zgodności i liczby tych, którzy się do nich wpisali. Przeto ci także, którzy niższych onych stopni nie przekroczyli, muszą być uważani za uczestników onych zbrodni. I do nich się stosuje ono Apostoła (Rom I): „„którzy takie rzeczy czynią godni są śmierci, i nie tylko ci co czynią, ale także którzy zgadzają się z czyniącymi!““

„Nareszcie tych którzy, gdy już byli oświeceni i skosztowali daru niebieskiego i uczestnikami uczynieni Ducha świętego, w końcu jednak najnędzniéj upadli i sekt onych słuchają... najmiłośniéj ku nam nawołujemy... i napominamy ich, aby *do Chrystusa wrócili*. Jakkolwiek bowiem najcięższą się pokalali zbrodnią, nie powinni jednak rozpaczać o miłosierdziu Boga, i Jezusa Chrystusa Syna Jego.“

Aby łatwiejszą do powrotu usłać drogę, Ojciec św. zawiesza cenzury i obowiązek doniesienia członków do roku od dnia ogłoszenia bulli, tak iż przez każdego zwykłego spowiednika mogą być rozgrzeszeni; po upłynieniu którego cenzury i wszystko inne postanowione tą i poprzedniemi bullami odzywa napowrót, to jest obowięzuje na nowo.

Bullą tą Leon XII. właściwie przedmiot ten wyczerpnął, bo nie tylko powtórzył i zatwierdził bulle trzech poprzedników potępiające towarzystwa tajne, ale i sam je potępił, nie tylko istniejące, ale i powstać kiedykolwiek mogące pod jakąkolwiek nazwą i pozorem. To też następnym papieżom nie pozostawało co innego do czynienia w téj mierze, okrom ponawiania i zatwierdzania tego, co ich poprzednicy już postanowili. Uczynili to i dwaj ostatni papieże: przytaczamy ich słowa, zanim przystąpimy do uczynienia naszych uwag i wyciągnięcia następstw z całości prawodawstwa kościelnego w obec towarzystw tajnych.

Grzegórz XVI, którego tajne towarzystwa o mało Państwa Kościelnego nie pozbawiły, w encyklice swojéj Mirari[1]), wyliczywszy wszystkie napaście na Kościół i zamieszania, które opóźniły samoż ogłoszenie jego listu okólnego, powiada: „Który to wprawdzie tak wielki nawał klęsk przedewszystkiem wywieść należy ze sprzysiężenia się towarzystw, w które, cokolwiek w herezyach i w jakichkolwiekbądź najgorszych sektach jest świętokradzkiego, zbrodniczego i bluźnierczego, wszystko to jakoby w kloakę jaką wraz z zebraniem wszelkich brudów wpłynęło[2]).

Pius IX w liście swoim okólnym *Qui pluribus*[3]) z roku 1846 wyliczywszy niebezpieczeństwa Kościoła dodaje: „Dobrze wam znane, wielebni bracia, inne potwory błędów i chytroście, za pomocą których syny tego wieku starają się podeptać religią katolicką i Bozką powagę Kościoła i prawa jéj najzjadliwiéj pogwałcić..... Tu należą... tajne one sekty, które się z ciemności wynurzyły na zgubę i spustoszenie rzeczy tak świętéj jak i publicznéj, od rzymskich papieży poprzedników naszych ponawianemi klątwami w listach ich apostolskich potępione, (tu potępienia przytacza) które my pełnością apostolskiéj naszéj władzy zatwierdzamy i najpilniéj zachowywać polecamy.[4])

---

[1]) Bullari Rom. Continuatio. Opera et studio Rajnaldi Segreti. Tom XIX Continens Pontif. Gregorii XVI anno 1 ad 4. pag. 126. Romae 1857.

[2]) Quae quidem tanta calamitatum congeries ex illarum imprimis conspiratione societatum est repetenda, in quas quidquid in haeresibus, et in sceleratissimis quibuscunque sectis sacrilegum, flagitiosum ac blasphemum est, quasi in sentinam quamdam cum omnium sordium concretione confluxit.

[3]) Pii IX epistola Encyclica ad omnes Patriarchas, Primates, Archiepiscopos et Episcopos 9 Novembr. 1846 (Pii IX. P. M. Acta, pars 1ª pag. 4. Ex Typogr. bonarum artium).

[4]) Jam vero probe noscitis Venerabiles Fratres alia errorum monstra et fraudes quibus hujus saeculi filii catholicam religionem et divinam ecclesiae auctoritatem ejusque leges acerrime oppugnare et tum sacrae, tum civilis potestatis jura conculcare.... Huc spectant... clandestinae illae sectae e te-

Takie jest prawodawstwo kościelne względnie do tajnych towarzystw.

Papieże potępiając towarzystwa tajne, opisują i określają ich cel, mianowicie: skupianie ludzi w jedno, bez względu na wyznania religijne, wprowadzanie siłą rzeczy obojętności religijnéj i naturalizmu, używanie tak uorganizowanéj siły na burzenie Kościoła katolickiego i społeczeństwa Chrześciańskiego i t. d. Ztąd wypada, że o towarzystwach, które takiegu celu nie mają, nie można twierdzić wprost że są potępione; i jakkolwiek Klemens XII. powiada: „że gdyby źle nie czynili, światła, to jest jawności by się nie bali“ a Benedykt XIV. dodaje: „rzeczy poczciwe lubią być na widoku, a zbrodnie jedno się tają;“ [1]) nie wszystkie towarzystwa tajne są potępione, a gdy są potępione towarzystwa tajne, nie dla tego dosięga ich potępienie, że tajne.

Papieże wymieniają, jakiego rodzaju przysięgi wymagane bywają w towarzystwach tajnych zasługujących na potępienie. W przysięgach rzeczonych wskazują cechy następujące: nieodsłanianie przed nikim z obcych niewtajemniczonych, ani przed sprzysiężonymi niższych stopni, ani przed żadną władzą nawet duchowną, tego co się w towarzystwie, a to pod karą śmierci, dzieje, którą członkowie gotowi przyjąć i zadać za zdradzenie tajemnicy i t. d. Przysięga tedy, ile ze słów papiezkich da się wnosić, stanowi rzecz główną w towarzystwach, jakie Kościół potępia; ztąd następstwo: że gdzie nie ma podobnéj przysięgi, można myśleć że nie ma i towarzystwa potępionego. To następstwo wynika z prawidła sądowego: *Odia sunt restringenda*: i z wykładu, że prawo albo ustawa zabraniająca ma być tłomaczona według najściślejszego brzmienia słów bez żadnego rozszerzania ich znaczenia.

Możnaby więc wnosić, że towarzystwa tajne z dobrym celem nie podpadałyby zakazowi według ścisłości przepisów.

Ale z przeciwnéj strony należy zwrócić uwagę: że w towarzystwie tajném nie można sprawdzać ostatecznych dążności. (Bulle ostrzegają, że naczelnicy towarzystw tajnych dają na początek piękne słowa, i przedstawiają piękne zamiary.) Jest więc zwykle wątpliwość, czy towarzystwo takie dobre lub złe w zasadzie lub środkach, i czy czasem nie ulega potępieniu.

Owóż pamiętajmy na prawidło moralne: że w wątpliwości nie wolno działać, i że kto w wątpliwości spełnia jaki uczynek, bierze na siebie odpowiedzialność z téj strony, która się w wątpliwości przypuszcza. Ztąd dalsze następstwo: że wszelkie towarzystwo tajne, dla tego samego że tajne, i że nie można być pewnym najwyraźniéj jego ostatnich zamiarów, przedstawia onę wątpliwość, a w skutek téj wątpliwości ową konieczną moralną odpowiedzialność za możebne złe zamiary przez bulle kościelne potępione. Następnie wypada: że samo należenie do towarzystwa tajnego, dla tego tylko że ono tajne, moralnie przez bullę jest zakazane [1]).

Tém bardziéj że dzisiaj tajne towarzystwa łączą się ze sobą i bratają: a najgorsze z nich potępione chcą pośrednio przynajmniéj opanować inne, a będąc silniejsze i potężniejsze i lepiéj uorganizowane, łatwo tego dostępują. Więc jest moralne prawdopodobieństwo a nawet pewność, że zdala czy zbliska każde towarzystwo tajne znajduje się w tém kole, którego środki albo ogniska są niezawodnie potępione. Owoż, jak widzieliśmy, Leon XII wyraźnie mówi: „że i ci są winni, którzy w niższych stopniach postawieni, o żadném złem nie wiedzą, i nic złego nie czynią; albowiem ślepém posłuszeństwem swojém i liczbą dają siłę naczelnikom, którzy mają albo mieć mogą złe zamiary, i potępieniu podpadają.“ Tak dalece że wszystkich Ojciec św. zaklina, *by do Chrystusa wrócili.*

Nic tedy nie pomaga, że wielu należących do towarzystw tajnych w dobrych zamiarach do nich wstąpiło. Trzeba rozróżnić osoby od rzeczy. Osoby mogą mieć dobre zamiary, te zamiary niech Bóg sądzi, rzecz jest niezawodnie niebezpieczna i potępiona. Obowiązkiem naszym rozpatrywać uczynki i owoce, i podług owoców dawać wyrok o drzewie złeli czv dobre? A jeżeli rzecz zła, żaden dobry zamiar jéj nie zmieni.

Całą tę kwestyę niezmiernie ważną, podaliśmy bez zastósowań, a w téj myśli, żeby się przyłożyć do objaśnienia sumień. Dziś ogromna większość u nas chce być w zgodzie z Kościołem, niechże pozna co Kościół trzyma i czego chce. Powtarzamy, że w razie niepewności lub wątpliwości łatwo się po regułę odwołać do Rzymu.

---

nebris ad rei tum sacrae tum publicae exitium et vastitatem emersae, atque a Romanis Pontificibus praedecessoribus nostris iterato anathemate demnatae suis apostolicis litteris (Clemens XII Const. *In Eminenti*: Benedictus XIV. Const. *Providas*: Pius VII Const. *Ecclesiam a J. C.*: Leo XII Const. *Quo graviora*) quas nos apostolicae nostrae potestatis plenitudine confirmamus et diligentissime servari mandamus...

[1]) Honesta semper publica gaudent, scelerata secreta sunt. (Caecilia Metel. apud Minucii fil:).

[1]) Niektórzy z duchownych za złe nam oględność naszę wzięli. Dziś możemy powiedzieć, żeśmy pamiętali o *Organizacyi Obywatelskiéj*, czyli tak zwanych *białych* naonczas jeszcze całkiem nierozwiązanéj, a do któréj wchodzący, w celach czysto narodowo-politycznych, prostem słowem honoru do tajemnicy się obowięzywali. Wielka to niewygoda zapewne, że nie wolno katolikom walczyć równą bronią z niewierzącymi związanemi przysięgą, i silną organizacyą towarzystw tajnych; aleć i złych środków używać nam nie wolno, jakich oni używają, możemy za to liczyć na pomoc Boga Wszechmogącego, który siłom szatańskim do czasu tylko dokazywać pozwala.

Dogmat nieomylności papieża
stwierdzony wiarą narodu polskiego.

(Ciąg dalszy.)

XV.

Ks. Marcin Białobrzeski.

Katechizm albo wizerunek prawéj wiary Chrz. wedle nauki Jezusa Chrystusa, Apostołów jego i Kościoła jego św. przećiw wszystkim obłędliwościom. 1566.

Na końcu dodatek z 2 części się składający, z tych I. „O Kościele powszechnym“ 45 str.

„Kiedy spór jaki i wątpliwość o wierze, albo o któréj rzeczy do naprawy obyczajów należącéj — *uciecz się do dekretów principis principum ecclesiae, sukcesora Piotra św.*

XVI.

X. Dubowicz Jan.

Bazylianin, Unita, Archimandryta czyli Opat klasztoru Dermańskiego. Wielki i gorliwy propagator Unii. Umarł w Dermaniu około r. 1652. Wydał książkę pod tytułem: *Hierarchia abo o Żwierzchności w Cerkwi Bożey.* Drukowana we Lwowie u Jezuitów r. 1644, in 4⁰, przypisał ją Jędrzejowi Gembickiemu biskupowi łuckiemu.

Dzieło to wystosował głównie przeciw odszczepieńcom na Rusi mieszkającym, jedynie w celu przywiedzenia ich do jedności z kościołem Rzymskim. Dowodzi więc, że ten tylko kościół jest prawdziwym, i że ma obietnicę, iż błądzić nie może, a zatem, że on tylko jest sędzią w sporach o wiarę. Przechodząc następnie do hierarchii, wykłada naukę o papieżu, jako Głowie widzialnéj przez Chrystusa w kościele tym ustanowionéj, i że zwierzchność jego Cerkiew Ruska zawsze uznawała, i temu związkowi winna, iż długo trzymała się prawdziwéj wiary.

„Przypisuje to Marcinowi Cerkiew Wschodnia ztąd, że na Stolicy Piotrowéj siedział, i onym przywilejem danym Piotrowi od Pana: Tyś jest kamień, zachował Cerkiew nienaruszoną od Monothelitów, którém kacerstwem Cerkiew wszystka Wschodnia z Patryarchami była zelżona. (str. 48).

W żywocie św. Teodora Studyty w Sobornikach, nabożny jest list do Leona III papieża, w którym są te słowa: Ponieważ Piotra wielkiego Chrystus Bóg kluczami królestwa niebieskiego, i nawyższą nad pasterzmi zwierzchnością uczcił, do Piotra abo do Namiestnika jego wszystko przystoi donosić, coby się kolwiek nowego ukazało w Cerkwi św. powszechnéj od tych, którzy od prawdy zabłądzywają.

I niżéj tamże: Arcypasterzu Cerkwie, która pod niebem jest (*toć nie saméj Rzymskiéj*), pomóż nam, bo giniemy. Naśladuj Chrystusa, i daj rękę pomocy Cerkwi naszéj Carogrodzkiéj (*bowiem ztamtąd pisał i tam mieszkał*), naśladuj przed tobą Antecessora tegoż imienia papieża, który na heretyka Eutychesa ryknął (*był to Leo pierwszy*), i ty ryknij na to dzisiejsze kacerstwo. (str. 49).

W następnych rozdziałach dowodzi tego pierwszeństwa biskupów Rzymskich, uznanego przez Sobory powszechne, które papież tylko zwołuje i zatwierdza. Jemu służy prawo sądzenia w appekacyi i usuwania patryarchów.

W rozd. VII odpowiada na zarzuty. Wszystkie opowiadania o błędach papieży uważa za kalumnie i fałsze, a na str. 90 mówi:

Papieże złego żywota być mogą, a to zgoda, gdyż są ludzie i na to obietnice od Pana Boga nie mają; ale żeby w błędy wpadali, i onych jako Zwierzchni z Cathedry nauczali nawyższéj, to niedoznana: dla obietnice uczynionéj od Chrystusa Pana Piotrowi i następcom jego, iż wiara ta w nich nie ma ustać i do sądnego dnia.

Tu szeroko rozwodzi się nad zarzutami przez Greków nieomylności papiezkiéj czynionemi.

XVII.

Kałaj Daniel,

Minister Kalwiński;

posądzony był o sprzyjanie Arianizmowi, do czego dała powód książeczka, któréj autor Pismo św. zohydzając i wiele bluźnierstw miotając, nie śmiał swego nazwiska położyć, lecz utaił się pod literami *D. K.* Powszechnie więc mniemano, że ją Kałaj pisał. Na instancyą biskupa krakowskiego, sąd kapturowy r. 1669 skazał autora jéj pod miecz katowski. — Kałaj więc uciekł, bo lękał się, aby na seryo o nim nie pomyślano, i wtedy to napisał dzieło, ofiarowane biskupowi Krakowskiemu, w którém stara się dowieść, że nie on jest autorem wspomnionéj książki i swe wyznanie wiary czyni.

Dzieło to in 4⁰ bez miejsca druku, taki nosi tytuł: *Rozmowa Przyjacielska, Ministra Ewanielickiego z Xiędzem katolickim, o książecce jednéj w Krakowie, tak rok przeciwko D. K. wydanéj,* r. 1671. Imie swe i nazwisko w anagrammacie wyraził.

W Części drugiéj mówiąc o *Głowie Kościoła Bożego,* powtarza zwykłe protestanckie twierdzenia, że sam tylko Chrystus Pan nią jest. O nauce zaś katolickiéj mówi: „Jeśliby, naostatek mówiąc, można rzecz była aby jeden był Rządca, od któregoby wszystkie kościoły miały swoję dependentią, tedyby ten primatus i przodkowanie musiało być, tylko regiminis et boni ordinis, non potestatis et jurisdictionis absolutae, cum praesumptione *infallibilitatis,* et exceptione ab omni humano judicio.“

Kałaj więc nie wierzył w nieomylność Rządcy kościoła, bo według swego pojęcia, wspólnego z wszystkiemi wyznaniami protestanckiemi, na tém ucierpiałaby wolność kościoła. Tak więc pojmował prawdę, jak ówczesna szlachta pojmowała *liberum veto.* Mniejsza nam o to; dość, że wiedział o nauce kościoła katolickiego.

XVIII.

Pimin Euzebi.

Wydał w Kijowie dzieło p. t. *Litos abo kamień z procy prawdy Cerkwie świętey prawosławney ruskiey* etc. r. 1644, in 4⁰ wymierzone przeciw dziełu Kassyana Sakowicza, unity. Powszechnie sądzą, że metropolita Piotr Mohiła jest autorem téj książki. Pisaną więc jest przez Schizmatyka. To już nam daje wyobrażenie o jéj duchu i celu. Pomimo tego znajdujemy w niéj ślady wiary katolickiéj o nieomylności papieża. Ma się rozumieć, że Pimin nieprzychylnie się o niéj wyraża, i daje swe schizmatyckie pomysły, któremi chce zastąpić konieczność najwyższego i nieomylnego sądu o kościele. Posłuchajmy go.

Na str. 410 pisze:

Spytasz, jakiże wżdy porządek ma być w Cerkwi? — Odpowiadam. Iż supra Ecclesiam żaden oprócz Chrystusa Pana być nie może, a ktokolwiek by nie wiem jakim sposobem primus był in Ecclesia excessivus, musi podlegać rozsądkowi i dekretowi Cerkiewnemu.... Powinność swoją ta Cerkiew na Synodach tak powszechnych, jako i partykularnych, mocą Ducha św., ożywiającego i w niej wiecznie mieszkającego, co do wierzenia i do porządku sporządziła,

podała i stwierdziła. A że to tak a nie inaczéj jest, iż mocą i łaską Ducha św. czytaj w Dziejach Apostolskich cap. 15, gdy Apostołowie mieli Synod, takiemi słowy konkludowali: Visum enim est Spiritui Sancto et nobis. To jest: Albowiem zdało się Duchowi świętemu i nam, któremi słowami wszystkie Synody przez Ojce święte odprawowane, Konkluzyą takową miewali, żaden nie śmiał mówić tego: Duchowi świętemu, i mnie się podobało, ale Duchowi św. i nam: gdzie Liczba pluralis w Imieniu Chrystusowem, tam Ecclesia, jeżeli na Synodzie Generalnym universalis, jeżeli na partykularnym particularis, a na żadnym Synodzie nie rzeczono: Sic visum est Spiritui Sancto et *Papae Romano*. Zaczem lubo pierwsze miejsce miał, do konkludowania, zarówno jednak z drugimi przynależał, ponieważ to się pokazuje i z samego św. Piotra, ktory lubo był pierwszy między Apostołami"... i t. d. I daléj na str. 420: „Konkludując my tedy, iż biskup Rzymski pierwszym może być w Cerkwi Bożéj, może pierwsze miejsce mieć na Synodach, ale nie jest *supra Ecclesiam et supra Concilia*, a nadto nie jest *absolutus Dominus*, bo bez drugich na Synodach konkludować nic nowego sam powagą swoją tak z strony *Artikułów wiary*, jako i inszych rzeczy, któreby dotykały powszechnéj Cerkwi stanowić i wnosić nie może."

I znowu w końcu dzieła na str. 423:

Nie jest u nas takie mniemanie, aby na patryarsze samym Cerkiew miała być zbudowana, i żeby na zdaniu jednego młodego człowieka miała polegać; mamy bowiem już o wszystkich artikułach wiary zupełną i doskonałą naukę co do zbawienia, przez powszechne święte Synody Ojców św. approbowaną" etc.

Lubo autor *Kamienia* nigdzie wyraźnie o nieomylności papieża nie wspomina; z przywiedzionych jednak wyżéj miejsc jasno pokazuje się, że Łacinnikom o nią przymawia, wychwalając schizmatyckie pojmowanie powagi kościoła. A jak słabe daje dowody na poparcie swych dogmatów, nie trudno osądzić. Tak więc, w Kijowie piszący mnich czy metropolita, świadczy, że wiedział o nieomylności papieża, przez kościół katolicki wyznawanéj.

XIX.

Makowski Jan,

Kalwinista.

Urodził się w Łobżenicy pod Poznaniem roku 1588. Nauki kończył w Gdańsku; potem Sieniński oddał mu w dozór swych synów. Z nimi zwiedził obce kraje i utwierdził się bardziéj w błędach protestantyzmu. Słynął jako najgorliwszy szermierz między swymi wyznawcami. Częste zwodził dysputy z Jezuitami w różnych stronach Niemiec. Używał w nich dyalektyki scholastycznéj; stąd protestanci uważali go za niezwyciężonego. Był profesorem w Franecker, gdzie blizko lat 30 te obowiązki pełnił, i tamże w r. 1644 umarł.

Pozostawił kilka dziełek teologicznych przeciw katolikom, Socynianom, Luteranom, Anabaptystom i innym sektom luterskim.

Mając pod reką pośmiertnie wydane jego dzieło p. t. *Johannes Maccovius redivivus, sive Manuscripta ejus typis exscripta* (wydane przez Polaka Mikołaja Arnolda w Franeckerze r. 1647 in 4⁰); z nich do przedmiotu naszego czerpiemy materyał. W zagorzałym kalwinie nie spodziewamy się znaleźć dowodów za nieomylnością papiezką; przynajmniéj wzmiankę o niéj, jako o fakcie dawno znanym w kościele katolickim, przytaczamy tutaj.

Makowski w Traktacie, któremu dał tytuł na wpół grecki i łaciński: Πρῶτον Ψεῦδος Pontificorum, w rozdziale 3 mówi o Papieżu i Antychryście. Zwyczajem i w innych dziełkach przyjętym, zestawia opinie kalwińskie z katolickiemi dogmatami. Pisze więc:

Orthodox. (to jest kalwini). Pontifex in fide errare potest.

Pontif. (t. j. katolicy) Contra. *Bellarm.* Volunt stari judicio Pontificis Romani in omnibus ita ut non debeat dubitari de certitudine judicii in fidei articulis.

Refell. 1. Concedunt nempe in moribus errare, sed non in fide. At si circa mores errare potest; ergo et circa fidem, nam mores sunt finis fidei. Justificamur enim ut sanctificemur; non contra.

2. Si conferatur dogma quod proponit, cum scripturis, comperietur tam longe distare ab iis, quam coelum a terra.

Z powyższego rozumowania Makowskiego widzimy, że małéj dopuściwszy się zmiany w wyrazie, ułożył sylogizm dość zręczny. Zamiast *in moribus* (w praktycznem życiu), użył on wyrazu *circa* mores (t. j. w dogmatach moralności, w prawdach moralnych). Bądź co bądź, wiedział on jak katolicy pojmują nieomylność papieża.

W następnym rozdziale *de Conciliis*, znowu Makowskiemu nastręczyła się sposobność nieomylność papiezką zaczepić. Stawia bowiem takie twierdzenie katolickie: *Pontif.* Concilia non possunt errare confirmata a Papa. Quia Papa errare non potest. *Bellarm.* I imieniem swych współwyznawców odpowiada: *Orthod.* Contra. Opuszczam rozumowania, które nam na nic się nie przydadzą; dość, że Makowski wiedział o wierze katolików w nieomylność papiezką. Rodził się na ziemi polskiéj; a chociaż tu nie mieszkał, może jednak wejść w liczbę świadków tego dogmatu.

(Ciąg dalszy nastąpi.)

Pielgrzym Apostolski.*)

W czasie zuchwałego napadu na pałac apostolski, Kwirynał, przybiegli posłowie monarchów chrześciańskich dla straży i osłony świętéj osoby Najwyższego Pasterza. Byli to: Książę d'Harcourt, ambasador francuzki — Martinez della Rosa, ambasador hiszpański — Hrabia Spaur, poseł bawarski — De Migueis-Venda da Cruz, poseł portugalski — Hrabia Boutenef, poseł rosyjski — pan Liedekerke, poseł hollenderski — pan Figueiredo, pełnomocnik brazylijski — pan de Maistre, sekretarz poselstwa belgijskiego — pan de Canitz, sekretarz poselstwa pruskiego, którzy widząc armaty skierowane ku bramie i rozbestwiony motłoch wygrażający się po ulicach, radzili papieżowi, aby zapobiegając ostatecznym bezprawiom, do których gotowi byli posunąć się buntownicy, ustąpił im dobrowolnie to, co pragnęli i haniebnie wydrzeć mu z ręki.

---

*) Podajemy ustęp z wybornego dzieła O. Antoniego Bresciani, S. J. pod tytułem: *Ebreo di Verona*, odnoszący się do ucieczki Ojca św. z Rzymu do Gaety. Słynny pisarz obeznany był doskonale ze wszystkiemi szczegółami rewolucyi rzymskiéj, którą spiskowcy wkrótce po wstąpieniu Piusa IX. na tron, podnieśli. Zajmująca książka jego nie jest dotychczas tłómaczona na język polski, tłómaczy ją obecnie ks. dziekan Theinert z Goniewki i jego to łaskawości zawdzięczamy kilka ciekawych ustępów pod powyższym napisem. R. T. K.

Papież obróciwszy się z twarzą niezmienioną do wymienionych posłów, którzy go z uszanowaniem otaczali, rzekł: „Panowie, widzicie niesłychany gwałt, jaki mi czynią buntownicy; przystaję tylko z konieczności na niegodziwe żądania, aby większemu wylaniu krwi przeszkodzić. Oświadczam uroczyście przed wami i waszymi monarchami, że mnie gwałt i wiarołomność przymuszają do tego.“

Nadrugi dzień główni zdrajcy niezadowoleni jeszcze z tak wielkiego świętokradztwa, żądali z zajadłością, aby Szwajcarzy usunięci zostali od straży w pałacu, aby ich zastąpiła gwardya narodowa; — kto strzelał na lud, nie jest godzien strzedz monarchy. Rzym nie może na to zezwolić. Wierni Szwajcarzy, pozbawieni liberyi i broni, zostali zamknięci w Watykanie — gwardya zaś obywatelska miała tę bezczelność, że się usadowiła jako straż wojskowa nie tylko u wszystkich drzwi pałacu, lecz i przed schodami, nawet w przedpokojach Najwyższego kapłana w charakterze szpiegów, którzy nadto jako napastnicy trzymali w oblężeniu Namiestnika Chrystusowego w prywatném jego mieszkaniu; straż ta przypadła najgorszym wyrzutkom, którzy i chytrze szpiegowali każdą rzecz i chytrze donosili hersztom o wszystkiém, co tylko zaszło w pałacu.

Tymczasem dał Papież tajemne zlecenie, zawiadomienia Kardynałów, by się ratowali jak tylko można ucieczką z rąk owych zbrodniarzy, gotowych do wszelkiéj ostateczności, celem obalenia Kościoła. Zaczęli przeto Kardynałowie o tém myśleć, i za pomocą swych sług i wiernych przyjaciół szukali drogi do wyjścia z Rzymu ukradkiem, tak, aby się buntownicy o tém nie mogli dowiedzieć, boby ich uciecze byli przeszkodzili.

Nie można wyrazić z jaką pilnością strzeżono bram miasta i otoczenia pałaców, i na jak wielkie niebezpieczeństwa wystawiali się Książęta Kościoła, aby omylić bytrość owych rozbestwionych morderców, godzących zajadle na ich życie.

Jeden z kardynałów, którego najwięcéj pilnowano, a dla którego już był przeznaczony sztylet, mąż w świętém Kollegium najwięcéj szanowany, nie widząc innego sposobu, postanowił przebrać się za myśliwego i w téj postaci uciec. Pewnego więc poranku, bardzo rychło, gdy jeszcze świtało, wyjrzał ukradkiem małą fórtką, która w tyle ogrodu się znajdowała, na ulicę, i gdy się przekonał, że nie ma nikogo, ruszył z swoim wyżłem na smyczy ku pałacowi Barberini. Na nogach miał długie bóty, koloru oliwkowego, w rodzaju butów pocztarskich, gruby kaftan i torbę myśliwską zarzuconą przez ramię, kapelusz à la Bolivar na głowie, pas pełen ładunków, ze skóry wydrowéj i dubeltówkę na plecach.

Przybył do wodotrysku tak zwanego muszlannego, tu usiadł na kamieniu w miejscu gdzie się krzyżują ulice, i począł głaskać psa, który łeb swój położył na jego kolanach. Skoro dnieć poczęło — jedzie kocz, a w koczu siedzi młody myśliwy, Anglik, który się odzywa: „Siadaj ze mną, przyjacielu, jest to czas na bekasy.“ Gdy przyjechali przed willę Lodovisi do bramy Salara, kardynał spostrzegł zbliżający się odwach gwardyi narodowéj, więc począł szczypać niemiłosiernie psa za ucho, tak mocno, że pies warczał wyszczerzając zęby, a odwach mieszczański trzymał się cokolwiek zdaleka, i życzył im nawet dobrego polowania. Tak wyjechali za bramę, pędząc dobrym kłusem dwie mile za most Salara, gdzie czekał powóz na kardynała, który tym sposobem przez Abruzzi dostał się do Neapolu.

Inny kardynał widząc jak janczarowie Ciceruacchi'ego pałac jego ustawicznie okrążali, ułożył inny plan strategiczny, który mu się jak najlepiéj udał. Szafarz jego wprowadził na podwórze wóz do węgli, przebrał pana swego za handlarza wołami z Sabina, którzy ubierają się jeszcze podług starego obyczaju górali, w skórki kozłowe. — Kardynał wziął na się dwie pary dużych spodni z skóry koziowéj dobrze skręconéj i grubéj, przerzucił na plecy wielki kożuch z skór kozich, na głowę wsadził czapkę frigijską z wełny brunatnéj, w ręku kosztur, tak, że prawdziwie wyglądał na „Ausoniusza;“ wyszedł z miasta o zmierzchu, — szpiegi niczego się nie domyślili.

Dwaj inni, cokolwiek młodsi Kardynałowie, spostrzegłszy niebezpieczeństwo grożące, a drogi do wyjścia zamknięte, przebrali się na sposób bartników; nogi obwinęli dwoma kawałami grubego płótna, stopy opatrzyli w kozłowe podeszwy, które przywiązali mocnym powrozem, podług obyczaju między nimi przechowanego; na głowę wsadzili kapelusz śpiczasty z piórem pawiem; w ręku długi kij, na plecach torba do chleba, i tak puścili się w drogę przez bramę Maggiore za miasto. — Napotkali kilka razy szpiegów, ale ci, mając ich za ludzi z Sonnino i z Piperno nie naprzykrzali się im, i tak wydobyli się ze szpon rewolucyi.

Wypowiedzieć nie można na jakie niebezpieczeństwa, zasadzki i zdrady każdego rodzaju książęta i prałaci kościoła byli wystawieni. Tak haniebnego i dzikiego rodzaju prześladowania Rzym podobno od cesarza Konstantyna nie miał. I nie dosyć mając owi niegodziwcy, że wystawili na tak wielki krzyż osoby czcigodne, święceniem, wiekiem, nauką i blaskiem wszelkiéj cnoty chrześciańskiéj, dodali jeszcze szyderstwa i zniewagi brudne, jakie tylko wyobrazić sobie można.

Niegodziwy dziennik ówczesny: „Don Pirlone“ daje tytuł jednemu z swoich ustępów szyderczych: „Poszli z dymem!“ Jeżeli się przebrali, jak mówią, na forszpanów, aby ujść indagacyi, jest to tedy znakiem, że byli tego przekonania, że parobek od koni na większy od nich zasługuje szacunek. (20. list 1848 maluje w karykaturach książąt Kościoła, jak ich rozbójnik miotłą wypędza i krzyczy: „Precz z plugastwem.“

Ci opryszkowie miesiąc poźniéj wyrzucali z pałaców kardynalskich i prałackich złoto, srebro, kosztowne aparaty, kielichy i mitry drogiemi kamieniami wysadzane; zrzucali sprzęty, wlekli po błocie na ulicach obrazy, rabowali konie z stajen, wyciągali z wozowni powozy, prowadzili je na place publiczne, i zdarłszy jedwab, aksamit i kutasy, bronzy złocone,—te sprzedali żydom w Ghetto, resztę zapalili i tańczyli około tego ognia jakoby Tatary szaleni i rozbestwieni. — Strasznie było patrzeć jak motłoch chwytał rozpalone sztaby od kół, osie od wozów, ressory i wlókł to wszystko hakami po bruku — na ulicach Rzymu, wśród turkotu i brzęku żelaztwa skaczącego po kamieniach, wśród ryku i złorzeczeń motłochu.

Po napadzie na Kwirynał i haniebném oblężeniu przez gwardyą mieszczańską, rozstawioną po pokojach, zamyślał Papież wyjść pieszo z swego pałacu, przejść przez ulice Rzymu, i udać się na mieszkanie do Watykanu, lecz zważywszy, że nie mała część ludu Rzymskiego była sprzedajna i zdemoralizowana przez buntowników, a dobrzy obywatele nie śmieli jawnie wystąpić, i bojąc się rozbójników, wstrzymał się od podobnego kroku.

Posłowie monarchów, naradziwszy się z Kardynałem państwa, uchwalili, że nie ma innego sposobu usunięcia Papieża, jeno uprowadzić Go na inne miejsce potajemnie, by go uchronić od tylu udręczeń.

Papież wachał się na dwoje: z jednéj strony obawiał się, by jego wyjazd nie rozzuchwalił jeszcze bardziéj partyi rewolucyjnéj i nie popchnął niejako do wylania się na łupieztwo, obrzydliwości i mordy, z drugiéj strony wiedział, że dzień 27 przeznaczony był do podniesienia drugiego buntu, celem zmuszenia go do zrzeczenia się aktem uroczystym Władzy doczesnéj nad Państwem Rzymskiém, nadto wystawiony na wielkie niebezpieczeństwo życia, gdyż jednemu z urzędników pałacowych doniesiono, że jest więcéj jak sto rozbójników tajemnych, a wszyscy gotowi wykonać przysięgę okropną.

Otóż właśnie wtenczas, kiedy Papież w tych niepewnościach zostawał, przyszedł do niego z Francyi list od Biskupa z Walencyi, pisany dnia 15 października, wraz z paczką, w którym to liście Prałat donosił, że w paczce znajduje się mała pixis z Najświętszym Sakramentem, którą Pius VI nosił zawieszoną na szyi, że z nią podróż odprawił, i że w téj dolegliwéj podróży aż do Walencyi nią się pokrzepiał. Nadto prosił, by Jego Świątobliwość raczyła przyjąć tę pamiątkę i użyła jéj na pociechę, gdyby w niedościgłych wyrokach swoich Bóg rozporządził, żeby miała być kiedykolwiek potrzebną.

Wypadek ten wywarł na Papieżu słodkie zadziwienie, gdyż zdawał się on wprawdzie przypadkowym, lecz zrządzonym według głębokich planów odwiecznéj Mądrości, kierującéj podług liczby, wagi i miary nawet najdrobniejszém zdarzeniem. Poszedł na chwilę do kaplicy, rzucił się pełen wiary przed Najświętszym Sakramentem, modlił się gorąco, łzy wylewał, i wstał z silnym zamiarem puszczenia się w podróż. Hrabia Spaur, poseł bawarski, przedstawił się dnia 20. Kardynałowi Antonelli, Sekretarzowi Państwa, aby się dowiedzieć, czy Papież postanowił wyjechać. Usłyszawszy że tak, ofiarował się zaprowadzić Papieża do Gaety; tam znajdował się okręt hiszpański, który czekał na Jego Świątobliwość, aby go przewieść na wyspy Baleari, jak sobie tego Papież życzył.

Odebrawszy taką odpowiedź, odbył Hrabia długą naradę z księciem de Harcourt i zgodzili się na sposób w jaki pokierować tak delikatną sprawą, by bezpiecznie Papieża wprowadzić do Gaety w najgłębszéj tajemnicy. Umówili się tedy z Filippanim, marszałkiem tajnym dworu Jego Świątobliwości, panem zacnym i niezachwianéj wierności, miłości i prawości, aby uporządkował trochę rzeczy, które niezbędnie były potrzebne do wyjazdu — i z ręki do ręki podał je hrabiemu pod płaszczem, który je schował i zamknął do kuferka w swoim pokoju; stało się to w takiéj tajemnicy, że nikt zgoła tego nie widział. — Już w dniu 21 wziąwszy hrabia żonę swoję na stronę, oświadczył jéj w wielkiém zaufaniu, jako wspólnie z nią został wybrany, ku oswobodzeniu Namiestnika Chrystusowego ze szpon buntowników, którzy nie pamiętni ni na Boga, ni na honor, ni na żadną uczciwość ludzką, trzymali uwięzionego we własnych pokojach monarchę, i nosili się z zamiarami piekielnemi zamordowania papieża i zburzenia Kościoła. Prosili oni oboje Pana Boga, by im udzielił téj wielkiéj łaski, by mogli Ojca św. szczęśliwie za granice rzymskie wywieźć.

Dostojna Głowa chrześciaństwa byłaby tym sposobem wolną od wszelkiego niebezpieczeństwa, wolną w swoich rządach, a Kościół nie jęczałby wśród uścisków śmiertelnych, w których codziennie zostawał.

Pani ta, córka hrabiego Giraud i wdowy Dodwel, była wzniosłego umysłu i mężnego serca. Wieczorem dnia 16. listopada nie widząc męża wracającego, a bojąc się zdrady buntowników, nie zatrwożona, ani nie skłonna do próżnych łez niewieścich, wzięła z pokoju hrabiego dwa pistolety, skryła je w mufce, i już była w drodze, aby go znaleźć. Spotkał ją w tym mężnym usposobieniu jeden z przyjaciół i rzekł do niéj: Dokądże idziesz, hrabino, sama jedna o téj godzinie i w tak wielkim rozruchu? — Idę, aby mężowi mojemu zanieść dwa pistolety, odpowiedziała. — I nie mógł jéj inaczéj odwieść od tego śmiałego zamiaru, jak że wziął sam pistolety i przyrzekł, że pójdzie do Kwirynału szukać hrabiego. Troszkę późniéj uspokoiła się, gdy hr. Boutenef napisał do swojéj żony, aby dała znać żonom posłów, że oni tę noc przepędzą razem z Papieżem w Kwirynale.

Hrabina Teresa widząc, że Opatrzność sobie jéj męża do tak szlachetnéj sprawy wybrała, z jednéj strony czuła zaszczyt jaki dostał się hrabiemu w udziale, z drugiéj strony drżała na myśl o niebezpieczeństwach, które mu groziły, i o zasadzkach straszliwych, któremi Najwyższy kapłan był otoczony. Wiedziała ona, że wszystkie wyjścia były obsadzone, że szpiegi chytrzy wszędzie jak węże czaili się że tysiące usz było wytężonych na Kwirynał; gdyby na nieszczęście plan zwietrzyli, ścigaliby Papieża jak charty, i gdyby go niedaleko od Rzymu doścignęli, hr. Spaur nie uszedłby poniewierki, zemsty i wściekłości buntowników.

Hrabina będąc osobą pobożną, często wznosiła serce do Boga, i gdy sama dla siebie przygotowywała suknie, bieliznę i inne rzeczy do zapakowania niemi tłomoków i kuferków, modliła się w skrytości serca, mówiąc: Panie, ty widzisz ucisk duszy mojéj, Ty, który czuwasz w mądrości Twojéj nad głową Twojego Namiestnika na ziemi, dajże nam łaskę do wyswobodzenia go z rąk nieprzyjaciół. Atoli słabość przyrodzona częstokroć brała górę i wtenczas drżała na myśl o jakim niespodzianym napadzie na powóz, widziała w duchu jak odrywają jéj męża od boku Papieża jak rzucają go na ziemię i przebijają tysiącem sztyletów. Przez trzy dni i trzy noce, które poprzedziły ucieczkę, nic wziąść do ust nie mogła, sen oka jéj nie zmrużył a jeżeli czasem na chwilę zdrzemała się, napadały ją wnet okropne mary, że zdjęta niewypowiedzianym przestrachem, zrywała się nagle na nogi. —

O tych rzeczach dowiedziałem się od jednéj z jéj przyjaciółek, któréj hrabina w Neapolu to wszystko opowiadała, dodając, że miała w sobie febrę ukrytą w wewnętrznych żyłach, która pot śmiertelny wyciskała nieraz, że drętwiała i omdlewała. —

Z tém wszystkiem będąc w pośród rodziny albo z ojcem, lub z trzema braćmi, którzy ją codziennie odwiedzali, użyła wszelkich sił, aby być pogodnéj twarzy, aby ich uwagę i badawcze pytania w inną zwracać stronę. — W wigilią wyjazdu, będąc sama w pokoju, i gdy trwoga ścisnęła jéj serce, tak iż nie mogła znaleść miejsca, obróciła zwrok swój na piękny obraz Matki Bozkiéj Wspomożenia, który miała zawieszony nad swą kapliczką; zapaliła dwie świece na ściennych lichtarzach i rzuciwszy się na twarz przed Matką Boską, poruczyła jéj obronie Papieża, hrabiego, siebie, rodzinę ze łzami tak obfitemi i tkliwemi, że czuła się cała pokrzepioną i spokojną. —

Tymczasem wyprawił był ambassador Hiszpański swoich posłańców na brzegi morskie między Nittunem i Teraciną, aby dać znaki porozumienia się przy piewszém pokazaniu się okrętu na horyzoncie.

Książę d'Harcourt miał zwodzić straż, udając, jakoby chciał dostać się do Papieża na zwykłą audyencyą. Sekretarz Państwa miał przebrany wiele godzin naprzód z panem Arnau, sekretarzem ambassady hiszpańskiéj, odjechać. Filippani iść podług zwyczaju do pałacu, aby przysposobić wieczerzą. — Wszystko było gotowe na wieczór 24go listopada. —

Hrabia Spaur już był rozpuścił pogłoskę, że musi udać się do dworu Neapolitańskiego w interesie spraw króla swego. Hrabina powiedziała rodzinie i inszym osobom, że rano odjedzie z synem Maksymilianem i z nauczycielem domowym, i że oczekiwać będzie pod Albanem hrabiego, który w ciągu dnia miał załatwić kilka spraw zmarłego pana Ohms, którego był eksekutorem testamentu.

Hrabia był oświadczył swojéj żonie, że będzie się trzymał drogi wzdłuż jeziora Albańskiego, że ją zawiadomi o swojem przybyciu, i że miała przyjechać powozem podróżnym i złączyć się z nim za Ariceia. Hrabina przy odjeździe niemałą miała przeszkodę, ponieważ jeden z jéj braci należący do gwardyi nobile, widząc ją samą z synem i nauczycielem domowym, chciał jéj na wszelki przypadek towarzyszyć. Ty chcesz sama jechać, mówił jéj, wśród takich zawieruch; mogłoby cię spotkać jakie nieszczęście. Ona zaś broniła się jak mogła, przytaczając powody i tłumaczenia — ale nic nie pomogło; ostatecznie uzbroiwszy się w odwagę, pożegnała go w dobry sposób, mówiąc, że jest

niewiastą, któraby w każdym przypadku użyła pistoletów hrabiego, i że jéj robi wielką krzywdę, mając ją za kobietę bez ducha i puściła się w podróż czterema pocztowemi końmi. Wraz z uderzeniem godziny 5. po obiedzie zajechał, podług umowy, przed pałac Kwirynału powóz księcia d'Harcourt. Książę poszedł na audyencyą do Papieża; wszedłszy do gabinetu, pocałował Papieża w nogę, poprosił o błogosławieństwo, usiadł i zaczął czytać gazetę, a Papież cofnął się do swego pokoju, aby się rozebrać z ubioru papiezkiego; — Filippani, który nań czekał, już był rozłożył na łóżku zwyczajne suknie kapłańskie. Papież na ten widok wzniósł oczy do nieba, i z tych oczu puściły się dwie łzy, które popłynęły po obliczu i upadły na ziemię. Papież uklęknął przy łóżku, modlił się gorąco objąwszy głowę obiema rękoma.

— Ach! cóż tam w owéj chwili mówił Namiestnik Chrystusów Ojcu Przedwiecznemu? — Boże mój, Ty widzisz, żem się stał podobnym Twemu Jednorodzonemu Synowi, który za dobrodziejstwa, łaski i dary, udzielane ludowi swemu tak szczodrobliwą ręką, za nie nic nie wziął w zamian, jeno samą niewdzięczność, zdradę, prześladowanie i hańbę krzyża. — Boże mój, oto patrz na Namiestnika Twego, na Głowę, stróża i ojca Kościoła Twego, który przymuszony jest uciekać od swoich synów, i tułać się, aby ratować życie na wygnaniu na brzegach morskich, wśród tysiącznych zasadzek i czychania na życie. — Ty wspomagaj go, Ty go prowadź, Ty odwagi mu dodaj! Maryo Matko Jezusowa, pod skrzydła Twéj miłości cały się oddaję. —

Po téj modlitwie powitał, lecz i stojąc nie przestał się modlić, patrząc wciąż na suknie nie swoje — i płakać. — Lecz Filippani trącił go zlekka i rzekł: „Ojcze św. będziesz miał czas do modlenia się — teraz godzina nagli." — Papież zdjął z siebie stułę purpurową, ucałował ją i złożył ją u stóp Ukrzyżowanego; daléj zdjęto zeń białą suknią, którą całą pocałunkami okrył.

(Ciąg dalszy nastąpi.)

Powtórne wyznanie wyspowiadanych już grzechów.

Grzech *sacramentaliter* wyznany na spowiedzi i odpuszczony może jednak zawsze być przedmiotem sakramentalnéj spowiedzi i rozgrzeszenia. Obecnie poprzestajemy na znanym powszechnie pewniku, inną razą rozbierzemy go gruntownie.

Owoż wychodząc z tegoż założenia, spowiednik każdy stara się tych penitentów, których wyznanie grzechów zostawia go w wątpliwości, czy zachodzi *materia certa*, lub też czy mają żal prawdziwy (mianowicie gdy idzie o zwyczajne grzechy z ułomności popełnione), pobudzić do powtórzenia niektórych grzechów dawniejszych, zwłaszcza, jeśli ich nie chce bez rozgrzeszenia zostawić. Jest to oczywiście rzeczą pożądaną i korzystną dla tych mianowicie dusz, które często do Sakramentów św. przystępują.

Zachodzi teraz pytanie: *na co powinien baczyć spowiednik, by na podstawie wyznania dawnych grzechów mógł spokojnie rozgrzeszać?* Podają się tu trzy uwagi.

1, Potrzeba, by penitent wyznał grzech, który *rzeczywiście*, z pewnością popełnił. Zdarza się niekiedy, że penitent, oskarżając się np. z dawniejszych myśli nieczystych, nie wie na pewno, czy na nie zezwolić, a więc czy rzeczywiście zgrzeszył.

2, Potrzeba, by penitent wzbudził w sobie *act* żalu z powodu tego grzechu. — Zdarza się nader łatwo, że penitenci oskarżywszy się regularnie z dawniejszych grzechów, oskarżają z nałogu, z przyzwyczajenia, niejako celem zaokrąglenia, zakończenia spowiedzi. Tym łacniéj to się zdarza, gdy się te same grzechy powtarzają. Owoż spowiednik skoro ma do tego uzasadnioną obawę, powinien penitenta pouczyć, że wzbudzając w sobie żal, ma i owe grzechy nim objąć osobno, a według okoliczności dobrzeby zrobił, by kazał zmianę jaką zaprowadzić w sposobie spowiadania się. Gdy penitent dopiero w konfesyonale za radą spowiednika grzech jaki dawniejszy na pamięć sobie przywołuje, można się słusznie braku *contritionis* obawiać. Więc potrzeba przed rozgrzeszeniem samém penitenta do żalu pobudzić.

3, Potrzeba, by penitent oskarżał się należycie. Wiadomo z doświadczenia, jaka rozmaitość w sposobie spowiadania się panuje. Jedni mówią tylko to: „Daję się winnym z wszystkich innych grzechów życia mojego;" inni znowu: „Oskarżam się i z innych grzechów, a mianowicie z tych, którem przeciw 3. (lub 6 itd.) przykazaniu popełnił;" albo téż: „którem przeciw cnocie czystości itd. popełnił." Inni jeszcze przytaczają osobno i wyraźnie grzech popełniony, z dodaniem niekiedy liczby i okoliczności. Zachodzi pytanie, czy te wszystkie sposoby są wystarczające.

Co się tyczy nasamprzód formy, oczywiście nie zachodzi wielka różnica, czy się powie: „daję się winnym, żem dawniéj ten grzech popełnił;" lub: „dawniéj to a to popełniłem." itd. Bo chociaż pierwsza formuła zdaje się być ściślejszą, nie jest jednakże przez Kościół przepisaną, i dość *per se*, gdy penitent grzechy swoje kapłanowi *in ordinem ad confessionem* tak wyznaje, że tenże sakramentalną spowiedź popełnionych grzechów rozpoznaje.

Co się tyczy materyi, to 1) jasną jest rzeczą, że nie potrzeba podawać liczby i okoliczności. 2) Ogólném wyznaniem: zgrzeszyłem myślą, mową i uczynkiem i t. p. spowiednik może się zadowolić, a to w razie konieczności, gdy np. konający mimo woli nie może sobie osobnego grzechu przypomnieć, gdyż i tutaj zachodzi *essentia generalis* wszelkiego grzechu, — obraza Boga. Chociaż absolucya przy spowiadaniu się *in genere tantum* nie jest pewną, w takim przypadku jednak konieczności ustaje znana reguła, że gdzie chodzi o ważność Sakramentów, trzeba *partem tutiorem* obierać. 3) W każdym innym razie nie wolno na podstawie tak ogólnego wyznania rozgrzeszać, gdyż należy się grzech *quoad speciem* wyznać, i tylko co do tego może być pytanie, czy wystarcza *species generalis*, wymienienie cnoty lub przykazania, naprzeciw któremu grzech został popełniony, czy téż *species infima*, a więc grzech osobny przeciw téj cnocie resp. przykazaniu popełniony, ma być nazwany. Owoż co do tego, niech teolodzy sprzeczają się na polu teoryi; co do praktyki utrzymujemy, że absolucya, gdy tylko *species generalis* grzechu wymieniona, nie ma pewności za sobą. Przeto spowiednik powinien żądać wymienienia szczegółowego grzechu, chyba żeby w podaniu *species generalis* leżała niewątpliwie *species infima*. Jeżeli np. penitent spowiada się tak: „Daję się winnym i wszystkich innych grzechów, którem dawniéj przeciw czystości popełnił," to w tym razie niewątpliwie zawiera równoczesne się oskarżenie, że przynajmniéj *delectatione morosa* grzeszył. Reguła nasza ma dwie rzeczy za sobą, raz penitent nie tak łatwo oskarża się z grzechu, do którego się na pewno nie poczuwa, a potém, że gdy grzech szczegółowo wymieniony, łatwiéj żal w sobie wzbudzić. Wyjątek od téj reguły przypuścić więc tylko można w spowiadaniu się grzechów naprzeciw 6. przykazaniu i naprzeciw przykazaniu kościelnemu co do postu.

Potrzeby na czasie.

Pod tym napisem zamieścił *Kuryer Poznański* trzy artykuły, poruszające istotnie ważne u nas i dla nas sprawy. Pragniemy gorąco, by rozprawa ta napisana serdecznie, zwróciła na siebie uwagę ludzi myślących tak, żeby o przeprowadzenie w życie poruszonych tamże kwestyi szczerze przynajmniéj myśleć zaczęto. Mnóstwo rzeczy dotyka autor rozprawy: sprawę szkoły, prasy, unii bulgarskiéj, świętopietrza, wreszcie zjazdów katolicko-polskich na wzór zjazdów niemieckich. Wszędzie trafne daje poglądy, zaś co do ostatniego punktu niemal to samo powtarza, co korespondencya nasza Wrocławska była powiedziała. Autor widocznie przejęty ważnością *„potrzeb na czasie,“* więc pisze z przekonania, wymownie i żarliwie. Artykuł jego choć w części powtarzamy w *Tygodniku*, by jak najwięcéj znalazł czytelników tam, dokąd *Kuryer* nie sięga. Pomijamy wstęp, a zaraz punkt drugi i trzeci przytaczamy:

Jakżeż się u nas rzeczy mają? Czyż u nas nie ma potrzeby skupienia sił katolickich?

Na to odpowiadamy bez wahania: jest potrzeba.

Prawda, szczycimy się i przy każdéj sposobności mówimy, że jesteśmy narodem katolickim, ale wnijdźmy w głąb sumienia naszego narodowego! Któż z nas prawdziwie jest członkiem narodu katolickiego? Że byliśmy narodem na wskroś katolickim wśród całego naszego ośmiowiekowego niepodległego żywota narodowego, to niewątpliwa jest rzecz, o tém świadczy każda stronnica dziejów naszych, o tém każdy pomnik zachowany z przeszłości. Kościół rzymsko-katolicki nas wypielęgnował, wychował na naród wielki i na państwo możne, co od morza do morza swe dzierżawy rozciągało, on jeden zaprotestował w osobie swojéj Głowy przeciw rozbiciu kraju naszego, z nim spletliśmy nasze interesa narodowe, z nim dzielimy wszystkie radości, bóle, cierpienia, krzyże. To wszystko prawda, co do przeszłości naszéj. I gdy taki dziś u nas był duch katolicki żywy, jak się objawiał ongi w całych dziejach naszych, zaprawdę nie potrzebaby było skupienia, jak w innych krajach, sił katolickich. Ale rozpatrzmy się w obecnych stósunkach naszych, czy u nas wszystko się dzieje, co jest odpowiednie zasadom, pojęciom, interesom prawdziwie katolickim? czyż w naszém polskiém społeczeństwie nie natrafiamy i w życiu jego rodzinném i publiczném na objawy, które kłam zadają charakterowi katolickiemu narodu naszego? Lud nasz prawda jeszcze iście katolicki, ale i on długoż jeszcze swój charakter, który jest jego chlubą a naszą siłą i nadzieją na lepszą przyszłość, zachowa nieskażony? przez pobyt w wojsku, przez wynoszenie się w obce strony na zarobek, przez szkoły z pod dozoru Kościoła w zasadzie już usunięte, przez wpływ posiedzicieli protestanckich, u których służy, czyż on w niedługiéj dali nie uroni wiele ze swéj katolickości, czyż on nie narażony coraz więcéj na postradanie tego przywiązania do Kościoła, jakiém się dotychczas odznaczał? Więc i o ochronę katolickości naszego ludu nie mała troska ciąży na sumieniu naszém. A jeżeli następnie przyjrzymy się wyższym klasom społeczeństwa naszego, tak zwanéj intelligencyi, to takowa w większéj części po miastach zarażona pasożytnym liberalizmem, który niszczy jak rak zdrowie naszego narodu i w innych stósunkach, okolicznościach możeby to samo robiła, co dzisiaj liberalizm nieprzyjaciół robi naprzeciw Kościołowi. Dowodem tego niektóre pisma nasze, roznoszące jad liberalizmu i materyalizmu do rozumów i serc polskich, a liberalizm, to narośl wstrętna polskiéj naturze, wylęgła w obcych mózgach, któreby na ruinach powagi, tradycyi, praw bożych chciały się szumnie rozsieść. Niedawno temu jeszcze rzecznicy liberalizmu u nas podawali się za jedynych reprezentantów interesów i pojęć narodowych. Dziś prawda u nas lepiéj, są pisma, co rozumieją coraz wyraźniéj, gdzie rdzeń polskości, jakich i gdzie interesów bronić należy, monopol reprezentowania narodowości wytrącony został liberalizmowi, ale nie łatwo od razu pozbyć się tego, czém nas długie lata karmiono. Igłą magnesową, która Polakowi umożebnia jako tako oryentowanie się w czasach obecnych wśród różnorodnych kwestyi, zajmujących wszystkich, jest jeszcze jego serce katolickie, to serce, które mu nawet po wyziębieniu wiary każe mieć nad łóżkiem Matkę Bozką Częstochowską, w piątek pościć, lub „Pod Twoję obronę“ odmawiać — ale serce, to nie zawsze pewny przewodnik — więc obok serca katolickiego potrzeba jeszcze rozumu katolickiego, pojęć prawdziwie katolickich, przekonań katolickich, zasad pewnych, niewzruszonych, a tego brak wykształceńszym klasom naszym. Otóż dla prostowania, odświeżania, przypominania prawd, zasad katolickich, dla oceniania bieżących kwestyi społecznych ze stanowiska katolickiego, dla odnowienia w całéj pełni tradycyi katolickiéj, która u nas po części przygasła, dla ochronienia się od błąkania wśród tylu fałszywych świateł, pragnących uchodzić za prawdziwe światła prawdy, dla ochronienia w następstwie sobie i tradycyi naszéj wstydu, a Kościołowi matce przykrości, potrzebne jest i u nas zespolenie, zgromadzenie sił katolickich podobnie, jak to po wszystkich krajach Europy widzimy.

Oprócz tego ileż jeszcze potrzeb woła, aby im skuteczniéj, skupionemi siłami, zaradzono. Szkoła niższa wydarta już dziś w zasadzie opiece Kościoła, pod którego skrzydłami młodzież wychowywała się i wielkie charaktery, jakich w naszych czasach postępu najwięcéj brak, wyrabiała; ta szkoła rzucona dziś na pastwę państwu bezwyznaniowemu, na pogańskich wsparta zasadach, wyrodzi się może niezadługo w potwór szkoły bezwyznaniowéj, siać będzie obojętność w rzeczach wiary, jeśli nie wprost bezwzględnéj niewiary, będzie ona służyła za pole do eksperymentów dla kuglarzy politycznych.—Szkoły wyższe już dawno sieją w serce młodzieży przez wykład profesorów, przez książki, niechęć ku zasadom, misyi, dziejom Kościoła, już dawno w nich Kościół katolicki i jego instytucye były przedstawiane jako wrogi światła, nauki, jako gniazda ciemnoty, niewoli duchowéj, tak że nie dziw, że w młodzieży nowéj kończącéj wyższe nauki natrafiamy często otwartą niewiarę, nieufność we wszystkiem co Kościoła katolickiego dotyczy, że potrzeba lat długich, nim przez doświadczenie, czytanie lepszych pism i książek, zrzucą ze siebie tę łuszczkę, jaka im nie dozwala patrzeć jasno i trzeźwo na posłannictwo, zasady i dzieje Kościoła. Więc szkoła niższa i wyższa, wychowanie młodzieży naszéj, aby ono w duchu Chrystusowym się odbywało, albo aby zły wpływ szkoły wpływami dobremi równoważyć, wołają także o zespolenie sił katolickich w celu porozumiewania się bliższego nad temi najważniejszemi, rzec można, interesami, jakie każdą społeczność obchodzić mogą.

Prasa także woła o zespolenie sił katolickich. Prasa dziś ogromną potęgą, wiedzą o tém dobrze nieprzyjaciele Kościoła i dla tego tak wielkie fundusze i siły duchowne na utrzymanie prasy dla swych celów obracają. Katolicy za mało jeszcze uznają ważność prasy, choć i pod tym względem znaczne zrobili postępy. Dziś w każdym kraju obok antichrześciańskiéj prasy jest prasa chrześciańska, co śmiało, odważnie, wytrwale broni praw Chrystusa i Kościoła w społeczności — redaktorowie, współpracownicy, pism opartych na zasadach chrześciańskich, to nowocześni Krzyżowcy, walczący dla odzyskania i wywalczenia Chrystusowi panowania, na ziemi. U nas niedawno smutno było pod tym względem — jedyne pismo poważne z otwartą nieprzyjaźnią występowało przeciw wszystkiemu, co nosiło na sobie wybitną cechę katolicyzmu, nicowało zasady kościelne, czyny osób na katolickim gruncie stojących umiało zawsze zręcznie we fałszywém świetle przedstawić, ich błędy, usterki popełnione w skutek ułomności umiało do nieskończoności powiększać i na karb Kościoła, jako instytucyi kłaść — przyznać musi-

my, szerzyło ono spustoszenie wielkie, przez co i zniechęcało przeciw wszystkiemu, na czém Kościół swe piętno wycisnął. Obok tego mniejsze dzienniki, nawet Przyjaciel Ludu, przez czas niejaki błąkały się i niechęć jeśli nie przeciw Kościołowi to przeciw Stolicy Apostolskiéj szerzyły. Dziś lepiéj u nas — mamy prasę polską prawdziwie na gruncie katolickim opartą, która zdrowe pojęcia rozpowszechnia w narodzie i niepozwala gospodarować samowładnie po sercach i rozumach polskich wstrętnemu a za granicą wylęgłemu liberalizmowi i materyalizmowi.

Ale ta praca potrzebuje poparcia i piórem i pieniędzmi, czy to przez liczniejsze abonowanie, czy przez wspieranie anonsami, czy téż przez zasilenie artykułami. I właśnie dla poparcia dobréj pracy, dla wyparcia złéj, materyalistycznéj pracy, potrzebne jest i u nas zespolenie sił katolickich. — Oprócz tego wiele innych potrzeb i interesów woła o takową łączność sił jak podtrzymywanie unii Bułgarskiéj, misyi Polskich za granicą, rozszerzanie dobrych polskich-katolickich pism i książek, rozszerzanie prawdziwego smaku kościelnego przy odnawianiu kościołów, rozszerzanie opieki nad pamiątkami naszemi, zabytkami sztuki po kościołach, ulegającemi często zniszczeniu przy restauracyi, spieszenie na pomoc jałmużną Ojcu św., i wiele innych; wszystko to niejako ciężyna sumieniu naszém narodowém.

Naśladować bezwzględnie wszystko, co obce, nie dobra jest rzecz i nieraz szkodliwa, i należy to do wad wielkich naszego narodu, że zbyt poniewieramy tém, co u siebie mamy, cośmy po ojcach odziedziczyli, a zbyt skwapliwie chwytamy za rzeczy obce, choćby one nie przypadały do naszego usposobienia, natury, zwyczajów, charakteru narodowego. I tak postępowcy nasi chcieli nas prędko w liberałów niemieckich, francuzkich przemienić, chcieli wszczepić to obce niezdrowie w charakter nasz narodowy. Inna jednak rzecz jest z katolicyzmem — bo katolicyzm to u nas rzecz rodzima, to u nas żywioł narodowy, to najsilniejszy konserwator narodowości naszéj, katolicyzm przeniknął nawskróś dzieje nasze, misyą naszę, serce nasze. — Jeżeli więc pod względem liberalizmu czuje Polak, że mu ten kusy frak cudzoziemski nie do twarzy i trochę dla mody się nim pobawiwszy zrzuca go ze siebie co prędzéj, to znów pod względem katolicyzmu czuje on, że jest u siebie, bo on go widzi ciągnący się przez całe ośm wieków niepodległego żywota ojczyzny swojéj, bo widzi, jak się katolicyzm dzieli z wszystkiemi biedami narodowemi. Naśladować więc to, co w innych krajach widzimy dobrego, pożytecznego, co nadto jeszcze z innemi narodami mamy wspólnego, nie tylko rzecz dobra ale i nieraz konieczna. Jeżeli więc katolicyzm mamy wspólny z innemi narodami, jeżeli on splótł się u nas tak ściśle z interesem narodowym, że Mikołaj car mógł powiedzieć: „Dominus vobiscum to polonizm,“ a w innych narodach katolicy zbierają się w zjazdach, w stowarzyszeniach, aby bronić zasad interesów swoich katolickich, aby rozbudzać ducha katolickiego, rozgrzewać serce miłością ku sprawom i zasadom Kościoła, to i nam niegodzi się wtyle pozostawać, bo i my mamy obowiązek bronić interesów katolicyzmu przeciw zewnętrznemu i wewnętrznemu nieprzyjacielowi. Na tém katolickiém polu stanąwszy, już nie sami stać będziemy, łączymy sie bowiem wtenczas z katolikami wszystkich krajów, ich sympatye nam towarzyszyć będą, u nich łatwiéj nam w razie potrzeby jakiekolwiek będzie znaleść współczucie i pomoc, bo mimo może jakichś niechęci rodowych dzielących narody, więcéj jednak znajdziemy sprawiedliwości i sympatyi i pomocy u katolików, niż u liberałów innych narodów. Mimo téj prawdy oczywistéj jednak ileż to razy umizgaliśmy się do liberałów, zbudzeni ich czczemi frazesami o wolności! ileż to razy nasi przez kokietowanie z liberałami odstręczyli sobie serca katolików innych krajów!

(Dokończenie w przyszłym numerze.)

KORESPONDENCYE.

Ze wsi.

(Sprawa ludności wiejskiéj — usposobienie ludu — wpływy dobre i złe — kwestya socyalna — potrzeba postępu — oświata ludowa: moralna — materyalna).

Powszechnie przedstawiają lud nasz wiejski, jako poczciwy, spokojny, pracowity, ku dobremu chętny, i tym argumentem wiele kwestyi się zamyka. W naszéj stronie (w innych podobno inaczéj) przyznać trzeba, wiele w tym prawdy jeszcze: bo téż to strony dalekie od traktów, któremi bieży nowożytny postęp, złudne nowinki — o jakimś szczęściu wielkiém, o dalekim świecie wcale nie słyszeliśmy . . . i dobrze nam z tym. W ogóle ludność wiejska naszych stron żyje tradycyą dawną i wiarę w sercu chowa, głos pasterzy poważa i przywiązania do swéj ziemi nie straciła. Miły im rodzinny kąt, nawet do sąsiedniéj wsi nie nęci choćby wyższy zarobek. Oprócz tajemniczéj siły wiary i dobrotliwéj nad nami opieki Boga, który by téż najsłabszą chęć człowieka ku dobremu wdzięcznie przyjmuje i umacnia, pomijając i inne przyczyny, ta pewno nie mało na owo usposobienie wpływa, że ludzie nasi wiejscy ogólnie opatrzeni są własnością: domkiem, ogrodem, kilku morgami ziemi — a jak wiadomo, własność czyni człowieka konserwatywnym, obudza w nim popęd zachowawczy, poczucie odpowiedzialności, podnosi jego indywidualność. Usposobienie ludu naszego trafnie scharakteryzował pewien kapłan: że lud miękki jak wosk, z łatwością gnący się, ale zarówno ku dobremu, jako i złemu.

I ot nie zupełna téż nasza pociecha: bo i u nas duch czasu złe posiewa i te wojny, przyuczające ludzi luźności, swawoli i moralne miasma życia koszarowego, a w domu zasię twarde, ciężkie życie na zagonie, i znowu demoralizacya, uprawiana przez obce plemiona, osiadłe pośród nas — wszystko to, zaprawdę, nie przemija bez wpływu na usposobienie ludu. I wiele ludziom psuje głowy jakaś wolność, pańskość, nie rzadko znaleść wygórowane o sobie rozumienie, lekceważenie powagi i bardzo, bardzo materyalizm surowy. Mógłbym przytoczyć smutne tego dowody z przykładów, lecz sprawa mogłaby być niemiła.

Mówią, że u nas nie ma kwestyi socyalnéj przeto, że stósunki nasze a Francyi lub Niemiec całkiém odmienne, że nie ma u nas fabryk ani owych legionów głodnego proletaryatu, nie ma przesileń handlowych, że lud nasz przeważnie cichą pracą około roli zajęty. Jest i u nas kwestya socyalna, bo tę znajdziemy i u Hotentotów — a wiele już z powyżéj wskazanych źródeł płynie przyczyn, które jéj szersze i groźne na dzień powszechnego wybuchu dać mogą rozmiary. Mamy dowody, że téż pośród ludu naszego wysłańcy rewolucyi społecznéj próbowali propagandy, a chociaż, ile wiadomo, dwóch takich apostołów odebrało w odpowiedzi argumentum ad hominem tj. zapoznało się z pięścią polską, — to przecież zupełnie obojętnemi takie pokuszenia być nie mogą.

Nie mogą być obojętnemi: bo język socyalizmu tak łatwy do zrozumienia w każdym zakątku, gdziekolwiek ludzie się znachodzą, bo pierwsze lekcye téj mowy odbierają za czasów swéj żołnierki. Duchownym, którzy z powołania stósunki bliższe z ludem mają, wiadomo, jakiego ducha przynieśli z sobą i w domu szerzą, ludzie z wojny, a więcéj pewno i ich wiadomości uchodzi, gdy nie łatwo wiejski człowiek, z przyrodzenia skryty, wyjawi co tam na dnie serca chowa. Nie braknie téż okoliczności, które jako znak zapytania stoją pośród naszego społeczeństwa: mianowicie położenie komorników i ludzi najemnych pod względem pomieszkania, etatu, który obok szybkiego postępu czasu, mało tylko naprzód postępuje. Gospodarze téż drobni, coraz niżéj skutkiem działów familijnych i obcéj konkurencyi spadają. Tu i owdzie téż

przyjął się w stósunki chlebodawców do zależnych duch materyalizmu, nieprawnie zasadami jakoby ekonomii spółecznéj upozorowany, wedle których tyle tylko zależy na człowieku roboczym, ile sił i zdolności posiada, moralne zaś obowiązki w rachubę nie wchodzą. Dodajmy do tego owe nowinki bałamutne przyniesione ze świata, pokusy socyalistyczne i materyalistyczne, przemawiające do najsilniejszéj ze wszech żądz, chciwości, — jak to wszystko wkrada się do ich przekonań, opłata ich myśli — a nie będziemy się dziwić, że zniechęcają się do stósunków, wśród których ciężkie życie pędzić zmuszeni, że szukają lepszego losu w obcych stronach, za morzami. Zaprawdę! potrzeba nam środków naprawy, bo złe samo się nie leczy, — potrzeba nam postępu, bo ludzkość nie stawa na miejscu i wszystkim téż pod karą zagłady postępować należy — potrzeba nam postępu i w rolnictwie, bo razem z mnożącą się ludnością i ziemia, która ją żywi, coraz więcéj wydawać powinna — lecz niechże te środki będą zgodne z naturą ludzką, z konieczności religijną, chrześciańską, niechże to będzie postęp, nie wywracający poprzedniego budowania. Inteligencya, przodek spółeczeństwa naszego, podjęła staranie o lud, i aż dziwić się przychodzi zapałowi i gorliwości, jaka się nagle w tym kierunku obudziła i jak szerokie sobie naznaczyła rozmiary. Że się zakładają spółki pożyczkowe, banki włościańskie, rozumiem — obowiązek to był dawno domagający się podjęcia, i zapewne mniéj się w tym kierunku czyni, niżby należało — lecz nie pojmuję owego zapału oświecania ludu, téj dążności nowéj, aby naraz strumieniami oświata na lud spływała. Dziwne bo téż nasuwa się podobieństwo i pokrewność z hasłem wydaném po wszystkiéj ziemi przez tajemny zakon nieprzyjaciół bożych: oderwania nie już szkoły ale i ludu od kościoła; dziwnie to podobne dążnościom tegoż rodzaju stowarzyszeń n. p. niemieckiego „Gesellschaft zur Verbreitung der Volksbildung albo francuskiego „L'enseignement universel,“ — na których czele stoją jawni nieprzyjaciele wszelkiéj religii. Nic nie pomagamy! tak się przekonali naczelnicy ruchu antichrystusowego, wszystkie nasze prace i usiłowania pozostają w kole sfer inteligencyi i zbyt mało co z nich przesiąka do spodnich warstw masy ludowéj — trzeba więc zstąpić niżéj, wnijść w bliższe stosunki z ludem, jego mową przemówić, aby nań wpłynąć skutecznie, ku sobie pociągnąć. Taka, mniemam, myśl jest owych stowarzyszeń oświaty, o którychem wspomniał. Czyż w rzeczy saméj lud tak przerażająco ciemny, tak bardzo w prostocie zacofany? Jeżeli wyższym stopniem oświaty jest cywilizowany egoizm, nieludzkość odziana gładkiemi pozorami — jeżeli wyższą oświatą jest pogardzić tradycyą przodków, wznieść się ponad przekonania sumienia, naukę Kościoła, lekceważyć sobie wszelką religią, tedy zaprawdę, słusznie się niepokoją sfery inteligencyi i wstydzą wobec zagranicznéj oświaty, chłopka żegnającego się z wiarą, uchylającego czapki przed krzyżem pańskim. Ileż z tego nie przyszło już na nas przez ślepe naśladownictwo obczyzny, ileż skarg i przestróg przeciw temu nie wydano! a przecz się nie poprawujemy, przecz usiłujemy naród nasz na obcą modłę urabiać, prowadzić na drogi choćby téż fałszywego postępu. Potrzeba, aby ci, którzy poczuwają się do przewodniczenia spółeczeństwu, zdali sobie wpierw sprawę z tego, co znaczy, co obejmuje owo pojęcie oświaty ludowéj. Zapewne rozpowszechnienie pomiędzy ludem ciekawych wiadomości z fizyki, astronomii, historyi nie jest jeszcze oświatą, jako téż znajomość formułek, reguł i wyjątków, dat historyi nie jest jeszcze nauką — materyał to tylko do oświaty i nauki, podstawa podeń i praktycznego zastósowania. Lecz powie kto, że potrzeba nauczyć lud wiejski lepszego sposobu gospodarowania, łatwiejszéj i korzystniejszéj produkcyi rólniczéj: stara bowiem metoda wystarczała dawniéj, dziś razem z pomnożeniem się ludności potrzeba zwiększenia produkcyjności ziemi.

Na to odpowiem: że z książki gospodarstwa wiejski człowiek się nie nauczy, czy od podróżującyeh nauczycieli i o tém wątpię; lecz to wiem, że uczy się praktycznie doskonale gospodarstwa z przykładu dziedziców, księży i większych właścicieli. Niech nikt nie sądzi, aby tak bardzo zacofaném było gospodarowanie wiejskie — można znaleść u nich znakomity postęp, — sztuczne nawozy, marglowania, lepsze gatunki zboża, poprawne rasy bydła, i cokolwiek należy do postępowego gospodarstwa, a przytém téż może zbytnia już oszczędność. Prosty chłopski rozum, jako mówią, jest przedewszystkiém praktyczny, nie zamyka oczu na to co dobre, łatwo porzuca uprzedzenie rutyny dla widocznych korzyści. — Chełpi się szczep niemiecki i wielu powodzeniem jego olśnionych powtarza, że kulturą i wyższym procentem umiejących czytać żołnierzy zwycięztwa odniósł. Umiejętność czytania bynajmniéj nie jest kryteryum, dowodem oświaty. O angielskich robotnikach powiadają, że mimo nieumiejętność czytania, więcéj rozsądku politycznego, lepsze poczucie zasad ekonomii posiadają, niż łokciowy jaki à la Lasker, mówca parlamentarny.

I cóż więc jest oświata? To udoskonalenie przyrodzenia człowieczego — to ukształcenie człowieka, które go podnosi ku dobru i pięknu, ku ostatecznemu celowi prowadzi i téż swobodne położenie społeczne mu sposobi. Zasadą, punktem wyjścia oświaty jest przyrodzenie człowieka, od tego postęp poczynać się powinien, na tém, co się w człowieku znajduje, budować potrzeba, to, czém człowiek jest, ukształcać, doskonalić. Zatém trzeba dobrze zbadać pierw ten grunt: usposobienie, charakter ludu, nie od razu, że tak rzeknę po prostu, kwiatki przypinać do korzucha „Anima humana naturaliter christiana,“ takim jest lud nasz dotąd, przedewszystkiem religijny i z tém się rachować potrzeba. Korespondent *Tygodnika* w ostatniéj korespondencyi wrocławskiéj wypowiadając z doświadczenia zdanie swe o tém co lud czytać lubi, odwołuje się do świadectwa duchownych. Można najzupełniéj zdanie to potwierdzić. Próbowałem sam dawać ludziom niekiedy dla nich pisane powieści, książki z nauk przyrodzonych, lecz nie zadowolniły nikogo; najpożądańsze im Żywoty świętych, książki ku zbudowaniu. Książka n. p. taka, którą czytelnicy za jednem pożyczeniem po dwakroć odczytywali z rozkoszą, którą téż inni, dowiedziawszy się, natarczywie sobie zamawiali, jest Żywot Pana Jezusa przez Baltazara Opecia. Sprawę nauczania, moralną stronę oświaty, to już nam zostawcie! panowie: bo chociaż na szkoły wpływ nam odjęty, mamy sposoby i dobrą wolę inaczéj to nadgrodzić. Pamiętam dobrze słowa pewnego pisma naszego (*Orędownika*) wielce prawdziwe: że jedna nauka duchowna na missyi skuteczniéj odciągnie lud od emigracyi do Ameryki, choćby też ani słowa tego nie wymówiono, niż wiele książek, opisów i powieści. Zresztą wiele kwestyi, wiele spraw innych domagających się załatwienia: Spółki pożyczkowe, banki hipoteczne, sprawa karczem i wstrzemięźliwości, domy mieszkalne komorników i najemników, ich zarobek, dzień roboczy, nad którym, zaprawdę, podziwował się cywilizowany świat (16 do 17 godzin latem), zajmowanie niewiast do wspólnéj pracy z mężczyznami. Pomijając inne sprawy, ileż n. p. ostatnia przedstawia dotąd niesłychanego zaniedbnia, nadużyć! — prawdziwie plagą moralną jest owo t. z. „pańskie.“ Wartoby przeczytać n. p. rozprawę von der Goltza (profesora ekonomii politycznéj z Królewca, autora wielu pism w téjże gałęzi, współpracownika czasopisma Concordia, w protestancko zachowawczym duchu socyalnego). W rozprawie o pracy niewiast w gospodarstwie rólniczym artykuł poświęca téj właśnie kwestyi moralności, i między innemi zwraca uwagę na to, aby nie powierzać niewiastom prac, które już to niezwykłością, już też konieczną w pracy sytuacyą, obrażają uczucie obyczajności a co najmniéj, uczucie to przytępiają, — aby w ogóle rozłączać

w pracy niewiasty od mężczyzn, aby nie pozostawiać w takim razie nadzoru młodemu inspektorowi. Zdania te i uwagi wspomnianego wyżéj ekonomisty, uważam za potrzebę przypomnieć wśród stósunków, mocno materyalizmem przejętych. Któż nie dojrzy w wszystkich poruszonych wyżéj sprawach ścisłego związku z oświatą ludową, któż nie przyzna, że temi to warunkami materyalnéj oświaty zarazem dobre poczucie ludu się zachowa i ukształci, a surowy, prosty obyczaj się uszlachetni, podniesie? Oświata prawdziwa obejmuje całego człowieka, duchowo i cielesnie człowieka ukształcić ma i nie tylko pouczenie, wpojenie pewnych wiadomości, lecz téż troskę cielesną podejmować ma. X. W. G.

WIADOMOŚCI POTOCZNE.

— Pruski minister oświecenia wydał dnia 28 września r. b. rozporządzenie dotyczące wszystkich szkół elementarnych tak publicznych jak prywatnych na Górnym Szląsku którego treść jest mniéj więcéj następująca:

Nauką religii w oddziale najniższym udzielana być winna w języku ojczystym; przy uczeniu się na pamięć rzeczy dotyczących religii, język niemiecki od samego początku brany ma być do pomocy. W oddziale średnim nauka ta udzielaną będzie w języku niemieckim, wolno wszakże brać do pomocy język ojczysty, jeżeli tego potrzeba do zrozumienia rzeczy przez dzieci. W oddziale wyższym nauka religii udzielaną być winna wyłącznie w języku niemieckim. — Nauka czytania i pisania: udzielaną będzie od najniższego oddziału wyłącznie w języku niemieckim. Do zrozumienia tego, co dzieci piszą i czytają, wziąć można do pomocy język ojczysty, jeżeli tego będzie potrzeba. Również nauka o pojęciach (*Anschauungsunterricht*) użytą być winna od samego początku do systematycznego ćwiczenia języka niemieckiego. Nauka śpiewu odbywać się będzie na podstawie tekstu niemieckiego. Nauka rachunków, geografii i historyi ojczystéj i historya naturalna udzielane będą wyłącznie w języku niemieckim. Wszelkie postanowienia dotychczasowe, a które sprzeciwiają się niniejszemu rozporządzeniu, znoszą się, a stałą będzie regułą, że język niemiecki odtąd nie tyle będzie przedmiotem naukowym, ile raczéj obowiązkowym pośrednikiem nauki we wszystkich przedmiotach naukowych, z wyjątkiem nauki religii w oddziale najniższym tych szkół, które nie mają młodzieży mówiącéj po niemiecku. (G. T.)

— Fulda. W dniach od 17 do 19 przeszłego miesiąca zgromadzeni tu byli przy grobie św. Bonifacego Biskupi z krajów niemieckich na obrady. W obradach tych brali udział: Ks. Arcybiskupi: Paweł Melchers z Kolonii, Grzegorz Scherr z Monachium i Michał Deinlein z Bambergu; Ks. Biskupi: Henryk Foerster z Wrocławia, Jan Marwicz z Pelplina, Jan Bernard Brinckmann z Monasteru, Maciéj Eberhard z Trewiru, Konrad Martin z Paderbornu, Wilhelm Jacobi z Hildesheim, Pankracy Dinkel z Augsburga, Ignacy Senestrey z Regensburga, Walenty Reissmann z Wuerzburga, Franciszek Leopold Leonrod z Eichstaedt, Bonifacy Haneberg z Szpiru, Józef Blum z Limburga, Chrystyan Floryan Koett z Fuldy, Wilhelm Emmanuel Ketteler z Moguncyi, Józef Hefele z Rottenburga, Ludwik Antoni Forwerk z Drezna, Raess z Strassburga, Ks. Sufragan Lotar Kuebel z Fryburga, i Ks. Biskup wojskowy Adolf Namszanowski z Berlina. Ks. Biskupi Warmiński i Pasawski, którzy sami przybyć nie mogli, posłali byli zastępców, pierwszy Ks. Kanonika Hoppe, drugi Ks. Kanonika Sieglera. — Że przedmiotem tych obrad było obecne postępowanie rządu względem Kościoła w ogóle, a względem szkół i zakonów w szczególności, każdy się domyśla; bliższe jednakże szczegóły nie są znane.

— Z Maria Laach nad Renem większa część Jezuitów wypędzonych udaje się do Gilto, w południowéj Ameryce, gdzie już przed kilku latami założyli wielką szkołę dla kształcenia budowniczych bardzo licznie zwiedzaną.

— Moguncya. I złe dobre skutki wywiera. Na drzwiach kościoła Jezuitów tutejszych po ich wypędzeniu położono urzędowy napis: „Tu policya zakazała odprawiania Mszy św. i słuchania Spowiedzi.“ Ujrzawszy ten napis jakiś człowiek, który już od 20 lat nie był u Spowiedzi, zawołał: „Tego jednak już za wiele“ — upamiętał się i — poszedł do Spowiedzi.

— W Alzacyi publicznie protestują przeciw prawu o wypędzeniu Jezuitów. Protest pokryty jest przeszło 190 tysiącami podpisów.

— Strasburg. Dnia 3 z. m. o godzinie 3 po obiedzie oznajmiono OO. Jezuitom tutejszym urzędowo ich wydalenie. Zakazano im wszelką czynność duchowną i kaplicę ich zamknięto. Zapowiedziano im, że w krótkim czasie miasto i kraj opuścić muszą. Rząd zawezwał Ks. Biskupa Strasburskiego Raess do osobistego wpływania na Jezuitów, żeby się prawu poddali. Sędziwy biskup atoli odpowiedział, że do wykonania takiego prawa nigdy się nie przyłoży.

— W dniu 23 b. m. biskup sufragan i administrator dyecezyi Kieleckiéj ks. Tomasz Kuliński udał się do Petersburga na konsekracyą. W drodze towarzyszą biskupowi ks. Nowakowski, wikaryusz kolegiaty Kieleckiéj i ks. Englisz, profesor seminaryum św. Jana w Warszawie.

Afryka. Ksiądz Coulbeaux, jeden z misyonarzy, którzy w sierpniu 1870 roku udali się do Abissynii wraz z księdzem prałatem Touvier, wikaryuszem apostolskim w tym kraju, przesłał o stanie missyi w Abissynii sprawozdanie, z którego poniżéj zamieszczamy wyjątki. Przypominamy tylko, że od wstąpienia na tron Teodorosa rozpoczęły się prześladowania Kościoła w Abissynii. W skutek wyprawy angielskiéj upadek tego awanturnika nie przywrócił pokoju misyi. Wygnani z Amhara i Tigré, misyonarze schronili się na wschodnią granicę kraju. Po śmierci Teodorosa kraj przez jakiś czas pozostawał w anarchii. Po gwałtownych walkach pomiędzy dwoma pretendentami, Gobazié utwierdził się w Amhara, a Kassa w Tigrè! Zatem missya katolicka znalazła się pod panowaniem księcia Kassa, który wbrew nadziejom, jakie na nim pokładano, okazał się nieprzyjacielem katolików.

Książę ten sprowadził z Kairu biskupa, tak tytułowanego *abuna*, Kofta schyzmatyckiego, nazywającego się Atanazjos, który z początku zdawał się okazywać intencye pokojowe, nawet złożył piśmienną deklaracyę, iż nie będzie misyi przeszkadzał. Była to tylko obłuda. Wkrótce zażądał wygnania misyonarzy i powrotu do odszczepieństwa wszystkich tych wiosek, które katolicyzm przyjęły.

„Wydano przeciwko nam edykt, pisze ks. Colbeaux, nakazujący wygnanie misyonarzy, a katolikom dozwalający wyboru pomiędzy apostazyą a utratą mienia i życia. Natychmiast rozpuszczono żołnierzy po prowincyi; uwięziono czterech głównych czeladników parafii, gdy tymczasem nadszedł list rządu francuskiego i skłonił prześladowcę do zawieszenia swoich planów.

„Pierwszy ten postrach przygotował naszych neofitów do nieuniknionéj walki. Czuli się wzmocnionymi łaską bożą. „Łańcuchy któremi nas obciążono, mówili więźniowie po powrocie, nauczyły nas co to jest być chrześcijanami. Żyliśmy prezdtem jak zwierzęta, myśląc jedynie o potrzebach i przyjemnościach życia naszego; więzienie otwarło nam oczy; przywiodło nam na pamięć duszę naszę i wiarę.

„Gdy wojna między Francyą a Niemcami pozbawiła nas opieki pierwszego z tych mocarstw, Kassa z większym niż poprzednio gniewem i zawziętością wrócił do swych projektów. Dwóch naszych księży napadnięto w domu, uwięziono i poddano badaniu, prowadzonemu przez samego tyrana i jego abunę. Odpowiedzi księży godne były wyznawców wiary w pierwszych wiekach Kościoła. Byliby skonali wpośród tortur, ale obawiano się z nich robić męczenników. Widząc wyczerpanie ich sił, siepacze zwrócili uwagę króla, że męczarnie dalsze sprowadzą śmierć męczonych, a wtedy ludzie będą tym pewniejsi, ze wiara ich jest prawdziwa. Ta obawa skłoniła prześladowcę do wypuszczenia więźniów.

„Nagłe pojawienie się Gobaziego, króla Ambary, także wpłynęło na złagodnienie Kassy, ale niespodzianie odniesione zwycięstwo

jeszcze bardziéj go upoiło; wtedy fanatyczna jego nienawiść nie znała już granic.

„Herytecki abun, twierdząc, że zwycięstwo przyniosły jego modły i przekleństwa, jakie na nieprzyjaciół rzucił, dał królowi Kassa do zrozumienia, że pierwszym jego obowiązkiem wdzięczności Bogu, powinno być wytępienie katolicyzmu. Odtąd więc pozostaliśmy jedynymi nieprzyjaciołmi, których zwycięzca jeszcze widział przed sobą. Należało nam być gotowymi na wszystko.

Obchód tryumfalny stał się zarazem prześladowaniem, jakiego dotąd nie było przykładu w Abisynii. Zaraz z pola bitwy armia rozlała się jak potok na nasze prowincye. Zaledwie mieliśmy czas uciec z najkosztowniejszemi naszemi przedmiotami. Mieszkańcy w pośpiechu porzucali domy i wioski, chroniąc się w góry wraz ze stadami swemi, przekładając życie nędzne i pełne trudu nad apostazyę.

„Wielu z naszych katolików, zbyt ufnych, wróciło niebawem; złupiono ich do szczętu. Nie zostawiono im ani kozy, ani ziarna jęczmienia, ani nawet nieodzownego ubioru. Naczelników trzymano w więzieniu przez miesiąc. Ostrożniejsi pozostali w górach, ale ściga ich i tam nienawiść tyrana. Ponoszą wiele niebezpieczeństw i trudów. Wielu umarło w skutek ukąszenia węża, lub od promieni palącego słońca. Trzody ich także zmiarniały z braku paszy i wody.

„Nie mogąc tryumfować nad duszami, Kassa mścił się na świątyniach. Rzecz dotąd niesłychana w chrześciańskiéj Etiopii; nietylko cztery rezydencye misyonarzy, ale i wszystkie kościoły katolickie oddano na pastwę płomieni.

„W końcu lipca 1871 roku ksiądz Touvier, wikaryusz apostolski, wraz ze wszystkimi kapłanami musiał się schronić na wyspę Massun, należącą do Egiptu, pozostawiając w górach tylko księdza Dulfos dla pociechy i nauki katolików. W dzień Wniebowzięcia opuściłem Keren, zabierając także do Massua naszych seminarzystów. Księża Picard i Lagardelle pozostali, aby śledzić za wypadkami. Keren zajęty był wówczas przez buntownika pełnego obrotności i odwagi. Kassa wysłał wojsko rozkazawszy przyprowadzić tego buntownika do Adua żywego lub umarłego. Misyonarzom więc pozostawało tylko usunąć się jak najrychléj z tego miejsca walki.

„Tegoż dnia żołnierze spalili nasze kościoły w Macharda i Ambeito. Nie tracąc czasu wpadli do Ahuny i spalili tę wieś wraz z kościołem, do Adde-Kai także wpadł nagle oddział kawaleryi i otoczył dom proboszcza. Zabarykadował się, a podczas gdy żołnierze usiłowali drzwi wybić, wymknął się tylnemi drzwiami, i udając żołnierza zdołał przemknąć się przez szeregi kawaleryi. Żołnierze złupiwszy wieś spalili kościół, któryśmy tam przeszłego roku zbudowali.

„Chciwe łupu bandy nie znajdując bogactw, mściły się niszczeniem naszych kaplic i domów. W Halaï posiadaliśmy wielki dom i kościół, zbudowany niegdyś przez ks. Jacobis; płomienie błyszczące na górze uwiadomiły mieszkańców wsi okolicznych o nowéj klęsce i niebezpieczeństwie.

„Stamtąd wpadli żołnierze do Saganeiti, gdzie rok temu urządziliśmy seminaryum. Dom tylko co zbudowany, jeszcze nie był urządzony wewnątrz, gdy nam wypadło go opuścić. Niszczyciele kazali mieszkańcom spalić go pod zagrożeniem spalenia ich własnych domów. Mieszkańcy, którzy się już w góry schronili, odpowiedzieli na poselstwo, że niemogą niszczyć tego co sami zbudowali, ofiarowali jednak podarunki z prośbą o oszczędzenie sioła. Na drugi dzień nasze budynki były już tylko garstką popiołu.

„Ogólnie przypuszczano, że kościół w Hebo, gdzie spoczywają zwłoki ks. biskupa de Jacobis, nie ulegnie zniszczeniu. Puszczano nawet pogłoskę, że Kassa kazał go oszczędzić. Była to tylko zasadzka na mieszkańców, ażeby wrócili do mieszkań swoich. Niektórzy dali się złapać tym sposobem; inni rozsądniejsi pozostali w górach, wraz z księżmi Duflos i Barthez.

„Było to w początkach grudnia. Spustoszenia wiosek trwały już od pół roku, gdy oddział jazdy wysłany w nocy, wpadł niespodzianie na Hebo. Zaledwie wetedy, które już od miesiąca wystawiane były po wzgórzach, wydały okrzyk trwogi, już napastnicy byli we wsi. Zrabowali mieszkańców do szczętu, a dom nasz i piękny kościół spalili. Szczęściem pobożni mieszkańcy unieśli szczątki pośmiertne księdza de Jacobis i schowali je w jaskini. Część tego wojska chciwa łupu rzuciła się w góry; katolicy schronieni tam musieli porzucić stada swoje i piąć się wyżéj na miejsca niedostępne. Księża Duflos i Barthez w takiż sam sposób ocalili życie. Wkrótce też banda nie czując się dość silną, cofnęła się do głównego korpusu. W kilka godzin potém spalili wieś Akrur, niedaleko od Hebo położoną.

„Profanacya świętych i także łupieztwa oburzyły lud abissyński. Gdy więc wkrótce potem jeden z głównych dowódzców wojskowych Ghebra-Medine, zginął w wyprawie przeciw bandzie rozbójniczej, a drugi raniony został śmiertelnie, uważano to za karę boską, za sprofanowanie grobu ojca Jakóba. Kassa aby pomścić śmierć swego ulubieńca kazał uciąć po jednéj nodze i ręce czternastu pojmanym przywodzcom owéj bandy, i bez odzieży i bez pokarmu wystawić ich na działanie słońca. Męki ich były długie i okropne.

„Ponieważ następnie kasa zajął się głównie swoją koronacyą i w tym celu wojska ściągnął do Adua, ustały i prześladowania naszych katolików. Ale mieszkania swoje znaleźli w ruinach i słusznie obawiają się nowych prześladowań. W Adde-Kai kobiety zbierają się co wieczór, i z płaczem żałobnie śpiewają na zgliszczach kościoła. W Hebo mężczyźni udają się w góry o kilka mil odległe, ścinają tam i obrabiają deski, belki, kolumny, oczekując ogłoszenia pokoju, dla rozpoczęcia budowy nowego kościoła. Księża nasi także wrócili do swoich obowiązków.

„Taka rezygnacya, stałość i wytrwałość, taka gotowość d znoszenia nowych cierpień, kiedy jeno słowo apostazyi mogłyby ich ocalić, jest nam słodką pociechą i pewnym znakiem Błogosławieństwa bożego i przyszłego tryumfu.

„Możemy mieć nadzieję lepszych czasów. Nowy cesarz Etiopii, *Athié Joannes* musi bezzwłocznie zawojować Amarę, gdzie go potężni książęta czekają. Ponieważ sprzyjają nam wszyscy taczający go naczelnicy, więc ten, który na naszego gubernatora wyznaczony zostanie, dozwoli nam o ile możności zagoić klęski, żyć w pokoju i uczyć lud katechizmu.

„Nie mając żadnéj opieki urzędowéj, sprobowaliśmy poselstwem ułagodzić gniew tyrana. Odpowiedź, jaką otrzymaliśmy, daje nam pewne nadzieje.

„Inną także oznaką miłosierdzia boskiego jest to, że nawet wśród tych klęsk otwierają nam się inne prowincye. Z Amara przysłano do nas posłów z prośbą, ażebyśmy przybyli oświecać naród. Tak więc następstwem prześladowania będzie rozwój wiary a nie jéj upadek. Nasze kościoły i domy stały się łupem płomieni, przy których świetle nasza święta wiara rozbłyśnie w najodleglejszych stronach tego kraju.

„W skutek tych zaproszeń, a także z powodu, że nie możemy wszyscy wracać do naszych wiosek, strzeżonych przez nieprzyjaciół, ksiądz prałat Touvier postanowił pojechać z dwoma missyonarzami, dwoma księżmi krajowcami i dwoma starszymi uczniami naszymi do prowincyi Amara. Po miesięcznéj podróży na północo-zachodniéj granicy Abisynii, przybyli do Metamma, miasta abissyńskiego, należącego jednak od lat kilku do Egiptu, a zatém dającego takie schronienie, jakie daje Massua na wschodzie naszéj misyi. My, pozostali w mniejszéj liczbie, będziemy mogli łatwiéj wrócić do naszych stacyi. Już ksiądz Barthez zainstalował się w Hebo, a ja z ks. Picard i naszymi seminarzystami wrócę do Keren, przynajmniéj na czas jakiś. Zresztą przywykliśmy teraz do życia po górach i lasach. Wystarcza nam trochę mąki, skóra do sypiania na niéj i płot z chrustu, zabezpieczający nas od dzikich zwierząt. Tam mamy też i więcéj czasu do katechizowania koczowników, strzegących stad swoich.

Nowa składka na świętopietrze.

Spis III.

X. K.	5 tal.	„ śbr.	„ fen.
suma pierwszych dwóch spisów	315 —	5 —	„ —
razem	320 tal.	5 śbr.	„ fen.

Redaktor X. J. Stagraczyński w Wonieściu. — Nakładem i czcionkami A. Schmädicke w Poznaniu. — W komisie L. Streisandta w Grodzisku.